

บทที่ 4

กระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ

ราชอาณาจักรล้านช้าง (ลาว) พุทธศตวรรษที่ 25

บทนี้ศึกษาปัจจัยต่างๆ ที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง คือ นโยบายด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครองและสังคมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการขยายอำนาจของอาณานิคมฝรั่งเศส

ศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ ราชอาณาจักรล้านช้างในพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ ต้องเผชิญกับความเดือดร้อนจากภาระการใช้แรงงานเก็บส่วย การปกครองของเจ้าอาญาสี่และรัฐบาลไทย ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากนโยบายของรัฐบาลที่มีต่อเมืองอัตตะปือ เพื่อป้องกันการขยายอำนาจของอาณานิคมฝรั่งเศส

4.1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ ในพุทธศตวรรษที่ 25

1. นโยบายของรัฐบาลไทยที่มีต่อหัวเมืองลาวตอนใต้

นโยบายของรัฐบาลไทยที่มีต่อดินแดนลาวตอนใต้ในพุทธศตวรรษที่ 25 ล้วนเป็นนโยบายปกป้องผลประโยชน์ของรัฐบาลไทย ซึ่งส่งผลกระทบต่อชนพื้นเมือง จนกลายเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาสังคม นำมาสู่การเกิดกระบวนการการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมือง

นโยบายด้านเศรษฐกิจ

การเก็บส่วยของรัฐบาลไทยที่ดำเนินมาอย่างเข้มงวดตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24 จนเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 25 ประเภทส่วยที่ชนพื้นเมืองในหัวเมืองลาวตอนใต้ต้องส่งให้แก่รัฐบาลไทยยังคงเป็นส่วยประเภทของป่านานาชนิด สัตว์ป่า แร่ธาตุ และส่วยประเภทผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว

สัตว์พาหนะจำพวก โค กระบือ เนื่องจากรัฐบาลไทยต้องการขยายพื้นที่ทำนาออกไปให้กว้างขวางมากขึ้น จำนวนโคและกระบือจึงไม่เพียงพอต่อความต้องการ ต้องเกณฑ์สัตว์ทางการเกษตรจากหัวเมืองลาวโดยอนุญาตให้นำโค กระบือมาตีค่าแทนส่วยชนิดอื่นๆได้ เช่น ผลแร่ ส่งผลให้ส่วยผลแร่ถูกลดความสำคัญลงไป ส่วยกระบือเข้ามามีความสำคัญแทน ถือเป็นอีกก้าวหนึ่งของการเก็บส่วยของรัฐบาล¹⁷⁷

รัฐบาลไทยยังสนับสนุนให้หัวเมืองลาวส่งเงินทั้งเงินลาวและเงินไทยแทนส่วยชนิดต่างๆ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญต่อเงินและทองคำมากกว่าส่วยของป่าชนิดอื่นๆที่เคยได้รับความสำคัญมาในพุทธศตวรรษที่ 24 เนื่องจากการค้าแบบระบบบรรณาการกับจีนหมดบทบาทลง ส่งผลให้ส่วยของป่าจากหัวเมืองลาวกลายเป็นสินค้าออกที่หมดความสำคัญลงไปด้วย เงินและทองคำรัฐบาลไทยมักนำมาเป็นของตอบแทนให้แก่ลูกค้าชาวต่างชาติของรัฐบาลไทย¹⁷⁸ และนำมาพัฒนาประเทศเพื่อเตรียมรับมือกับการขยายอำนาจของอาณานิคมตะวันตก

หัวเมืองลาวตอนใต้ประสบปัญหาค้ำส่วยมาโดยตลอด จากการทุจริตเบียดบังส่วยไว้ใช้ส่วนตัวของเจ้าอาญาสี่ ภัยธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นอุทกภัยหรือความแห้งแล้ง การเกิดโรคระบาดและปัญหาการควบคุมชนพื้นเมืองของหัวเมืองลาวตอนใต้ ส่งผลให้เกิดการค้ำส่วยสะสมเป็นจำนวนมาก รัฐบาลไทยจึงดำเนินนโยบายเร่งรัดส่วยอย่างเข้มงวด ทั้งเร่งรัดไปตามกองส่วยประจำหัวเมืองและส่งขุนนางฝ่ายไทยเข้าไปติดตามส่วยตามเมืองต่างๆเองด้วย ส่งผลให้ชนพื้นเมืองตอบโต้การเข้าไปเก็บส่วยของขุนนางอย่างรุนแรง นับว่าเป็นการสร้างภาระและเพิ่มแรงกดดันในการดำเนินชีวิตของชนพื้นเมืองมากขึ้นไป นโยบายด้านเศรษฐกิจของรัฐบาลไทยจึงเป็นสาเหตุสำคัญของการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในพุทธศตวรรษที่ 25

¹⁷⁷ ชีรชัย บุญมาธรรม, “การเก็บส่วยในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกในช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์”, *วารสารธรรมศาสตร์* 4 (ธันวาคม 2526) : 155-165 .

¹⁷⁸ กชช. ร.5 มท (ล)/7 เลขที่ 81 เรื่อง เมืองอุบลราชธานีว่าด้วยชำระเงินส่วยแก่ท้าวเพี้ย จ.ศ. 1254 (พ.ศ. 2416).

ตาราง 4.1 แสดงตัวอย่างการเกณฑ์ส่วยทองคำที่ค้างในเมืองอัตตะปือ

ชนิดส่วย	จำนวน	น้ำหนัก	ที่มา
ทองคำ	5 ชั่ง 6 ตำลึง 2 บาท 1 สลึง 1 เฟื้อง	6 กิโลกรัม 396 กรัม	กหช. ร.3 จ.ศ. 1194 เลขที่ 43
ทองคำ	6 ชั่ง 21 สลึง	7 กิโลกรัม 279 กรัม	กหช. ร.3 จ.ศ. 1198 เลขที่ 23
ทองคำ	8 ชั่ง	9 กิโลกรัม 600 กรัม	กหช. ร.3 จ.ศ. 1200 เลขที่ 77
ทองคำ	18 ชั่ง 18 ตำลึง 1 สลึง 1 เฟื้อง 1 ไพ	22 กิโลกรัม 686 กรัม	กหช. ร.3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 79
ทองคำ	8 ชั่ง	9 กิโลกรัม 600 กรัม	กหช. ร.4 จ.ศ. 1229 เลขที่ 294
ทองคำ	15 ชั่ง 4 ตำลึง 1 บาท 3 สลึง 1 ไพ	18 กิโลกรัม 267 กรัม	กจช. ร.5 จ.ศ. 1239 เลขที่ 163
ทองคำ	8 ชั่ง 11 ตำลึง	10 กิโลกรัม 260 กรัม	กจช. ร.5 จ.ศ. 1246 เลขที่ 145
ทองคำ	6 ชั่ง 15 ตำลึง	8 กิโลกรัม 100 กรัม	กจช. ร.5 จ.ศ. 1254 เลขที่ 81

นโยบายด้านการปกครอง

นโยบายการเมืองการปกครองที่มีส่วนกระตุ้นให้ชนพื้นเมืองก่อการเคลื่อนไหวทางสังคม คือ การควบคุมกำลังคนและการปฏิรูปการปกครองในหัวเมืองลาวของรัฐบาลไทย

การควบคุมกำลังคน

ในพุทธศตวรรษที่ 25 รัฐบาลไทยมีนโยบายสังเกตเพื่อตรวจสอบจำนวนกำลังไพร่พลที่แท้จริงของหัวเมืองลาวว่ามีจำนวนมากน้อยเท่าใด การสังเกตบ่อยครั้งของรัฐบาลไทยเพื่อให้รู้ถึงการลดและการเพิ่มขึ้นของจำนวนคน ซึ่งเกิดจากการตาย ชรา ย้ายถิ่น บวช หรือหนี ได้เป็นระยะๆ เพื่อสะดวกต่อการประเมินกำลังของประเทศราชว่ามีมากเกินความจำเป็นหรือไม่ มีการช่องสุ่มกำลังคนหรือไม่และที่สำคัญคือสะดวกต่อการเกณฑ์ด้วย¹⁷⁹

การตั้งกองสังเกตของรัฐบาลไทยที่ผ่านมา สร้างความเดือดร้อนให้แก่ไพร่ตามหัวเมืองอย่างมาก ส่งผลให้ราษฎรหลบหนีออกจากเมืองไปหลบซ่อนตามป่า ชนพื้นเมืองไม่ยอมไปสังเกตและขัดขืนกลับไปเป็นข้าชดอยู่ตามชายแดน ออกปล้นไพร่ตามหัวเมืองต่างๆ ในลาวตอนใต้ ชนพื้นเมืองบางกลุ่มหลบหนีข้ามไปอยู่ฝั่งอาณาจักรเวียดนาม ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงปรับนโยบายการควบคุมกำลังคนใหม่ โดยให้ประกาศยกเลิกการตั้งกองสังเกตตามหัวเมืองลาวและให้เจ้าเมือง ขุนนางทำสำมะโนประชากรชาวลาและชนพื้นเมืองในเขตบ้านเมืองของตนส่งให้รัฐบาลไทยแทน พร้อมกับให้อิสระแก่ไพร่ขึ้นสังกัดกรมกองตามความสมัครใจอีกด้วย¹⁸⁰ เนื่องจากรัฐบาลไทยยังไม่มีมาตรการที่จะสามารถควบคุมชนพื้นเมืองให้ตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งได้อย่างถาวร จึงต้องยินยอมให้ชนพื้นเมืองโยกย้ายเมืองได้ ซึ่งยังพอมิหนทางตามเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองได้บ้าง หากรัฐบาลไทยใช้วิธีบีบบังคับชนพื้นเมืองมากเกินไป อาจส่งผลให้ชนพื้นเมือง

¹⁷⁹ กชช. ร. 4 เลขที่ 195 ร่างสารตราถึงเมืองนครราชสีมา เรื่องให้พระยานครราชสีมาเป็นแม่กอง สักเลกเมืองลาวเขมร จ. ศ. 1220 (พ.ศ. 2401).

¹⁸⁰ กชช. ร. 5 รล-ศต/1 เมืองเชียงแตง เมืองอัตปือ เมืองสาละวัน เมืองคำทองใหญ่ เมืองนครจำปาสัก ฯลฯ ประกาศให้เจ้าเมืองกรมการท่าบวญชีท้าวเพี้ยตัวเลขซึ่งสมักอยู่เมืองนิไปอยู่เมืองโนนให้หักคอนบาวญชีตามใจไพร่สมัก แลทำแผนเขต แขวงบ้านเมือง วัน 5ฯ 5 คำ จ.ศ. 1247 (พ.ศ. 2428).

หลบหนีเข้าป่าหรืออพยพออกจากเขตอิทธิพลของรัฐบาลไทยได้ อย่างไรก็ตามชนพื้นเมืองยังคงตอบโต้นโยบายนี้ของรัฐบาลไทยด้วยการไม่ยินยอมให้เจ้าอาณานิคมเข้าไปสำรวจทำสำมะโนประชากร

การปฏิรูปการปกครองในหัวเมืองลาวของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นักล่าอาณานิคมตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาติฝรั่งเศสที่สามารถครอบครองญวนได้เป็นเมืองขึ้นเมื่อพ.ศ. 2405 และฝรั่งเศสครอบครองเขมรบางส่วนไว้ในอำนาจในปีถัดมา จนมาถึงพ.ศ. 2426 ฝรั่งเศสได้อาณาจักรเวียตนามทางตอนเหนือและตอนกลางไว้ในอำนาจทั้งหมด รัฐบาลไทยจึงวิตกว่าฝรั่งเศสจะต้องรุกคืบเพื่อแย่งชิงดินแดนลาวไปอย่างแน่นอน ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงวางแผนเพื่อปรับปรุงการปกครองในหัวเมืองลาวใหม่ เพื่อให้ดูแลง่ายและทั่วถึงมากขึ้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินนโยบายปกครองหัวเมืองลาวตอนใต้แบบรวมอำนาจ ด้วยการรวมหัวเมืองเอก โท ศรี และจัตวาเข้าด้วยกันโดยจัดแบ่งออกเป็น 4 กองใหญ่ ได้แก่ หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ หัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ และหัวเมืองลาวฝ่ายกลาง ซึ่งแต่ละกองจะมีข้าหลวงกำกับปกครองกองละ 1 คน เพื่อควบคุมการปกครองแทนพระมหากษัตริย์ไทยอย่างใกล้ชิด หัวเมืองลาวทางตอนใต้ถูกรวมเข้าอยู่ในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก อันประกอบด้วยเมืองเอก 11 หัวเมืองกับเมืองโท ศรี จัตวาที่เคยขึ้นรวมอยู่กับหัวเมืองเอกมาก่อน 26 หัวเมือง รวมทั้งสิ้น 37 หัวเมือง หัวเมืองเอก ได้แก่ นครจำปาสัก เมืองเชียงแตง เมืองแสนปาง เมืองสีทันดร เมืองอัดตะปือ เมืองสาละวัน เมืองคำทองใหญ่ เมืองสุรินทร์ เมืองสังฆะ เมืองขุขันธ์ เมืองเดชอุดม¹⁸¹

นครจำปาสัก มีเมืองขึ้น 15 เมือง ได้แก่ เมืองคำทองน้อย เมืองเซลำภา เมืองโพนทอง เมืองนครเพ็ง เมืองกุสุมานคีรี เมืองวาปีปทุม เมืองมธูรสากล เมืองสะพังภูษา เมืองอุทุมมธารา เมืองโดมประดิษฐ์ เมืองสุตวารี เมืองสุตนคร เมืองารินชำระ เมืองบัวบุญทริก

เมืองสีทันดร มีเมืองขึ้นเพียงเมืองเดียว คือ เมืองมูลป่าโมก

เมืองคำทองใหญ่ มีเมืองขึ้นเมืองเดียว คือ เมืองสะพาด

¹⁸¹ เดิม วิชาญพจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, พิมพ์ครั้งที่ 3 (อั้งแล้ว), หน้า 302.

เมืองสุรินทร์ มีเมืองขึ้น 2 เมือง ได้แก่ เมืองสุรพินนิคม และเมืองชุมพลบุรี

เมืองสังฆะ มีเมืองขึ้น 2 เมือง ได้แก่ เมืองพลขันธ์ และเมืองศรีขรภูมิ

เมืองขุขันธ์ มีเมืองขึ้น 4 เมือง ได้แก่ เมืองอุทุมพรพิสัย เมืองมโนไพร เมืองกันทรลักษณ์ และเมืองภูวดลสว่าง ส่วนเมืองอัดตะปือ เมืองแสนปาง เมืองเชียงแตงและเมืองสาละวัน ไม่ปรากฏว่ามีเมืองขึ้น¹⁸²

หลังจากนี้ได้มีการปรับปรุงใหม่อีกครั้งเมื่อพ.ศ. 2434 เนื่องจากรัฐบาลไทยเผชิญกับการขยายอำนาจของอาณานิคมฝรั่งเศส การปกครองแบบเก่าที่เคยแบ่งไว้จึงไม่เหมาะสมกับสถานการณ์บ้านเมืองในปัจจุบัน¹⁸³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นอธิบดีข้าหลวงหรือข้าหลวงใหญ่ พร้อมด้วยข้าราชการทหารและพลเรือนออกไปดูแลบ้านเมืองอยู่ที่นครจำปาศัก ให้เรียกว่าข้าหลวงหัวเมืองลาวกาวและให้รวมหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคเดียวกัน เรียกว่าหัวเมืองลาวกาว ประกอบด้วย นครจำปาศัก เมืองเชียงแตง เมืองแสนปาง เมืองอัดตะปือ เมืองสีทันดร เมืองสาละวัน เมืองคำทองใหญ่ เมืองสุรินทร์ เมืองสังฆะ เมืองขุขันธ์ เมืองเดชอุดม เมืองศรีสะเกษ เมืองอุบลราชธานี เมืองยโสธร เมืองเขมราฐ เมืองกมลาสัย เมืองกาฬสินธุ์ เมืองภูแล่นช้าง เมืองสุวรรณภูมิ เมืองร้อยเอ็ด เมืองมหาสารคาม เมืองหนอง เมืองสองคอนคอนแดง¹⁸⁴ อยู่ใต้การบังคับบัญชาของข้าหลวงใหญ่หัวเมืองลาวกาว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังพบข้อบกพร่องในการบริหารงานอยู่ จึงพยายามปรับปรุงการปกครองให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ด้วยการส่งขุนนางเข้าไปปกครองตามหัวเมืองต่างๆ ในฐานะข้าหลวงกำกับราชการ เพื่อคอยควบคุมการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองและการขยายอำนาจของฝรั่งเศส ข้าหลวงกำกับราชการมีหน้าที่สำคัญคือ เป็นที่ปรึกษาให้แก่ชนชั้นปกครองลาวตามหัวเมืองต่างๆ

¹⁸² หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ว. ปฐม คเนจร), *พงสาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน*, ประชุมพงสาวดารภาคที่ 4 เล่ม 3, (อ้างแล้ว), หน้า 362.

¹⁸³ เดิม วิชาญพจนกิจ, *ประวัติศาสตร์อีสาน*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (อ้างแล้ว), หน้า 370-371.

¹⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 321.

แม้ว่าจะปรับปรุงการปกครองอยู่หลายครั้งแต่ก็ยังพบข้อบกพร่องและบ้านเมืองไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย โดยเฉพาะบริเวณหัวเมืองลาวตอนใต้แถบเมืองเชียงแตง เมืองแสนปาง เมืองอัตตะปือ เมืองสาละวัน จึงต้องจัดส่งข้าหลวงออกไปกำกับราชการหัวเมืองชายแดนอีกชั้นหนึ่ง ดังนี้

พระประชาบดีกิจ รักษาการเมืองเชียงแตงและเมืองธาราบริวัต

พันพิศนุราช รักษาการเมืองอัตตะปือ

นายพันตรีหลวงพิทักษ์นรินทร์(ผึ้ง) รักษาการเมืองคำทองใหญ่และเมืองสาละวัน

หลวงเทพนทรเทพ จัดตั้งด่านชั้นในที่เมืองสีทันดรและแสนปาง

พระศรีพิทักษ์ เป็นข้าหลวงผู้ช่วยประจำเมืองศรีสะเกษ

หลวงชนสารสุทธารักษ์กับขุนกัมพูชาจา ประจำรักษาการเมืองสุรินทร์

พระยาราชเสนา พระภักดีณรงค์ หลวงโยธีบริรักษ์ รับราชการเมืองอุบลราชธานี

จมนัสศักดิ์บริบาล ไปจัดราชการเมืองสุวรรณภูมิ

หลวงเทพนรินทร์(วันไกรฤกษ์) ไปรักษาด่านที่เมืองตะโปน

นายสุจินดา จัดราชการเมืองกาฬสินธุ์และเมืองภูแล่นช้าง

นายรองชิต จัดราชการเมืองร้อยเอ็ด¹⁸⁵

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพยายามปรับปรุงการปกครองในหัวเมืองลาวให้ทันสมัยมากยิ่งขึ้น แต่การรวมหัวเมืองต่างๆเข้ามายุบรวมกันในขณะที่รัฐบาลไทยไม่ได้มีฐานกำลังคนและอำนาจตามหัวเมืองอย่างเข้มแข็งเพียงพอ นอกจากเป็นผู้กำหนดนโยบายให้เจ้าอาญาสี่ปฏิบัติตามเพื่อรักษาผลประโยชน์ของรัฐบาลไทยเท่านั้น การรวมอำนาจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในหัวเมืองลาวจึงเป็นการส่งขุนนางไทยจำนวนมากเข้าไปในหัวเมืองลาวตอนใต้ แต่รัฐบาลไทยไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวของเจ้าอาญาสี่และขุนนางต่างๆได้ เนื่องจากเมืองอัตตะปือเป็นเมืองที่ห่างไกล การคมนาคมไม่สะดวก ทุกันคาราคูเล่ลำบาก จึงเปิดโอกาสให้เจ้าอาญาสี่และขุนนางแสวงหาผลประโยชน์จากชนพื้นเมืองต่อกันเป็นทอดๆ เพื่อแบ่งผลประโยชน์จากส่วย ตั้งแต่เจ้าอาญาสี่ ขุนนางเมืองอัตตะปือไปจนถึงขุนนางของ

¹⁸⁵ เสาวภา ภาระพฤติ, “ปัญหาการปกครองของไทยในประเทศราชหลวงพระบาง และ หัวเมืองลาว ระหว่าง ปี พ.ศ. 2431- 2466”, ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522, หน้า 466-467.

รัฐบาลไทย ชนพื้นเมืองจึงกลายเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากการทุจริตของเจ้าอาญาสี่และขุนนางเหล่านี้มากที่สุด

นโยบายด้านสังคม

สังคมภายในหัวเมืองลาวตอนใต้ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยมานาน เนื่องจากการติค้าของชนชั้นปกครองและปัญหาการค้าขายทาสของข้าชัด ในพ.ศ. 2427 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพยายามแก้ปัญหาหนี้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติ ห้ามไม่ให้ชนชั้นปกครองทั้งฝ่ายลาวและไทยปราบปรามและจับชนพื้นเมืองมาซื้อขายอย่างที่ผ่านมา¹⁸⁶ ซึ่งสามารถห้ามปรามผู้ปกครองลาวและไทยไม่ให้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชนพื้นเมืองได้ส่วนหนึ่ง แต่พระราชบัญญัติฉบับนี้ไม่ได้ครอบคลุมถึงการล่าชนพื้นเมืองของข้าชัด ส่งผลให้ข้าชัดในหัวเมืองลาวตอนใต้ไม่เกรงกลัวการปราบปรามของทางการ ออกไล่ล่าชนพื้นเมือง ปล้นจับขุนนางไทยและลาวไปซื้อขายกันมากขึ้นกว่าเดิม จนกลายเป็นการก่อจลาจลของข้าชัดไปทั่วหัวเมืองลาวตอนใต้¹⁸⁷

2. การขยายอำนาจของอาณานิคมฝรั่งเศส

ความพยายามขยายอำนาจเข้าสู่ดินแดนลาวของอาณานิคมฝรั่งเศสเริ่มขึ้นจากนักสำรวจชาวฝรั่งเศสขอเข้ามาสำรวจบริเวณสิบสองจุไทย หัวพันห้าทั้งหก หลวงพระบาง เมืองพวน คำเกิด คำม่วนลงมาถึงนครจำปาสัก เชียงแตง เพื่อนำการสำรวจมาใช้ในการเจรจาปักปันเขตแดนระหว่างรัฐบาลไทยกับฝรั่งเศส แต่ท่าทีของฝ่ายฝรั่งเศสแสดงให้เห็นว่า มีความต้องการจะยึดครองดินแดนบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงไว้ทั้งหมด ส่งผลให้รัฐบาลไทยเกิดความไม่ไว้วางใจ ดังนั้นพ.ศ. 2432 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงส่งเจ้าพนักงานกรมแผนที่ เข้าไปทำการสำรวจดินแดนร่วมกับฝรั่งเศส โดยเป็นการปฏิบัติหน้าที่ร่วมกับข้าหลวงรักษาวัดหัวเมืองที่คณะสำรวจจะต้องทำแผนที่ตัดผ่าน ประกอบด้วยหัวเมืองต่างๆ ดังนี้ เมืองพวน คำเกิด คำม่วน เขมราฐ สองคอนคอนแดง เมืองพิน เมืองนอง เมืองลาสะวัน เมืองอัดตะปือ เมืองคำทองใหญ่ เมืองแสนปางและเมืองเชียงแตง

¹⁸⁶ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ว. ปฐม คณจร), คำให้การเรื่องเมืองอัดตะปือ, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 70 เล่ม 44 (อ้างแล้ว), หน้า 188-189.

¹⁸⁷ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ราชอาณาจักรลาว, พิมพ์ครั้งที่ 2 (อ้างแล้ว), หน้า 168.

การสำรวจแผนที่ของคณะฝ่ายไทย ได้มีการแบ่งเจ้าหน้าที่ออกเป็น 2 ฝ่าย

1. คณะสำรวจแผนที่ของหลวงคำนวณคัตถานต์ สำรวจเขตแดนเมืองคำเกิด คำม่วน เขมราฐ สองคอนคอนแดง เมืองนอง เมืองสาละวัน และเมืองคำทองใหญ่
2. คณะสำรวจแผนที่ของหลวงสากลกิจประมวญ สำรวจเขตแดนตั้งแต่เมืองสาละวัน ลงมาทางใต้ยังเมืองอัตตะปือ แสนปาง และเชียงแตง¹⁸⁸

การสำรวจแผนที่ของคณะสำรวจต้องพบกับอุปสรรคอันเกิดจากการขัดขวางของชนพื้นเมืองบางกลุ่ม ไม่ยอมให้เจ้าหน้าที่กรมแผนที่เข้าไปสำรวจบริเวณถิ่นฐานของชนพื้นเมือง นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังนำกองกำลังเดินทางเข้ามาประชิดตามชายแดนซึ่งเป็นรอยต่อระหว่างเขตอิทธิพลของฝรั่งเศสกับหัวเมืองลาวตอนใต้ เพื่อกดดันและข่มขู่ชนพื้นเมือง เป็นการสร้างแรงกดดันให้แก่ชนพื้นเมืองมากยิ่งขึ้นด้วย¹⁸⁹

4.2 ผลกระทบที่เมืองอัตตะปือได้รับจากนโยบายทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครองและสังคมของรัฐบาลไทยและการขยายอิทธิพลของอาณานิคมฝรั่งเศส

นโยบายด้านต่างๆของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีต่อหัวเมืองลาวตอนใต้ ในพุทธศตวรรษที่ 25 และแรงกดดันจากการขยายอำนาจของอาณานิคมฝรั่งเศส ส่งผลต่อชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ ดังต่อไปนี้

การแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากชนพื้นเมืองของเจ้าอาญาสี่และขุนนางเมืองอัตตะปือ

การแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากชนพื้นเมืองของชนชั้นปกครอง เกิดจากการดำเนินนโยบายเร่งรัดช่วยของรัฐบาลไทย ที่พยายามส่งขุนนางเข้าไปเร่งรัดช่วยจากชนพื้นเมือง ไม่ว่าจะเป็นเจ้าอาญาสี่และขุนนางเมืองอัตตะปือหรือขุนนางจากรัฐบาลไทย เป็นการเปิดโอกาสให้ชน

¹⁸⁸ เสาวภา ภาระพฤติ, “ปัญหาการปกครองของไทยในประเทศราชหลวงพระบาง และหัวเมืองลาว ระหว่าง ปี พ.ศ. 2431- 2466”, หน้า 404-405.

¹⁸⁹ กช. ร. 5 รล – สด/18 ปีที่ 32 เลขที่ 32 เรื่องถึงพระพิศณุเทพข้าหลวงตอบบอกที่ ๒๘ ปี ๑๐๕ ให้แต่งท้าวเพี้ย นาย ล่ามข่าวคุมไพร่ไปตั้งรักษาปลายด่านพระราชอาณาเขตตรวจตราระวังรักษาพวกข้าอย่าให้พวกฝรั่งเศสคุมกำลังปกครองทับล่วงเลย เข้ามาในพระราชอาณาเขตได้เป็นอันขาด ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434).

ชั้นปกครองถือโอกาสใช้อำนาจบังคับชนพื้นเมืองจนได้รับความเดือดร้อน ส่วนหนึ่งก็เกิดจากการเก็บส่วนเกินของเจ้าอาญาสี่และกรมการต่างๆด้วย

ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

เมืองอัตตะปือเป็นเมืองชายแดนที่มีอาณาเขตจรดกับอาณาจักรเวียงจันทน์และอยู่ใกล้ชิดกับถิ่นที่อยู่อาศัยของข้าศึก ชนพื้นเมืองจำนวนมากได้รับความเดือดร้อนและไม่ได้รับความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เมื่ออิทธิพลของฝรั่งเศสขยายเข้าครอบครองอาณาจักรเวียงจันทน์และอาณาจักรเขมร เขตแดนเมืองอัตตะปือจึงจรดกับทั้งเขตแดนของฝรั่งเศสและข้าศึกไปในเวลาเดียวกัน ชนพื้นเมืองต้องเผชิญกับอันตรายจากข้าศึก การข่มขู่และการนำกำลังรุกรานชนพื้นเมืองของฝรั่งเศส

ชนพื้นเมืองมีอำนาจต่อรองกับผู้ปกครองมากขึ้น

ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ เป็นกลุ่มที่มีการโยกย้ายเมืองในสังกัดบ่อยครั้ง ทั้งเกิดจากการชักจูงของผู้ปกครองเมืองต่างๆที่มีความต้องการแรงงานเก็บส่วย หรือการโยกย้ายเนื่องจากไม่สามารถทนการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของเจ้าอาญาสี่ในเมืองอัตตะปือ ที่เรียกเก็บส่วยเกินกำลังแรงงานของชนพื้นเมืองได้

ปรากฏการณ์การอพยพของชนพื้นเมือง ส่งผลกระทบต่อการเก็บส่วยของเจ้าอาญาสี่ที่ไม่สามารถตามเก็บส่วยได้ครบตามอัตรา ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงดำเนินนโยบายให้ไพร่เลือกสังกัดกรมกองได้เอง ไพร่สังกัดเมืองใด ให้เมืองนั้นจัดทำสำมะโนประชากรส่งรัฐบาลไทย และเก็บส่วยโดยเจ้าเมืองเก่าที่ชนพื้นเมืองอพยพหลบหนีไม่ต้องตามเก็บส่วยให้ยุ่งยากอีก เมื่อชนพื้นเมืองมีอิสระในการสังกัดกรมกอง ชนพื้นเมืองจึงนำนโยบายนี้มาเป็นเงื่อนไขต่อรองกับเจ้าอาญาสี่ในเมืองอัตตะปือ หากเจ้าอาญาสี่และขุนนางสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชนพื้นเมืองหรือเร่งรัดส่วยจากชนพื้นเมืองหนักเกินไป ชนพื้นเมืองมักจะอพยพไปอยู่สังกัดเมืองอื่นๆ ส่งผลกระทบต่อจำนวนแรงงานในการร่อนทองคำและเก็บของป่าชนิดต่างๆ กระทบต่อระบบเศรษฐกิจภายในเมืองอัตตะปือ ดังนั้น

การอนุญาตให้ไพร่สามารถเลือกกรมกองเองได้นั้น จึงเป็นการสร้างเงื่อนไขให้ชนพื้นเมืองต้องรองอำนาจกับผู้ปกครองได้เป็นอย่างดี¹⁹⁰

4.3 กระบวนการการเคลื่อนไหวกองทัพของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ ราชอาณาจักรล้านช้าง ในพุทธศตวรรษที่ 25

กระบวนการการเคลื่อนไหวกองทัพของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ ในพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นการเคลื่อนไหวที่มีสาเหตุสืบเนื่องมาตั้งแต่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าอาญาสี่กับชนพื้นเมืองในพุทธศตวรรษที่ 24 และเป็นช่วงเวลาที่เศรษฐกิจและสังคมของชนพื้นเมืองย่ำแย่ลงเรื่อยๆ จากการปกครองของรัฐบาลไทยและเจ้าอาญาสี่เมืองอัตตะปือ ซึ่งไม่คำนึงถึงสาเหตุที่แท้จริงของการลุกขึ้นมาตอบโต้ผู้ปกครองของชนพื้นเมือง ส่งผลให้ชนพื้นเมืองก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวกองทัพเพื่อดิ้นรนให้มีสภาพชีวิตที่ดีขึ้นกว่าเดิม

4.3.1 ลักษณะกระบวนการการเคลื่อนไหวกองทัพของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ

การเคลื่อนไหวกองทัพของชนพื้นเมืองในพุทธศตวรรษที่ 25 มีลักษณะการต่อสู้ 2 ลักษณะ คือ กระบวนการเข้าขัดและกระบวนการต่อรองอำนาจระหว่างชนพื้นเมืองกับชนชั้นปกครอง

กระบวนการเข้าขัด

ลักษณะของการเคลื่อนไหวกองทัพของชนพื้นเมืองแบบกระบวนการเข้าขัด เป็นปฏิกิริยาของชนพื้นเมืองบางกลุ่มที่ขัดแย้งไม่ยอมรับอำนาจผู้ปกครองหรือเรียกว่าเข้าขัด ชนพื้นเมืองมักจะต่อต้านเจ้าอาญาสี่และรัฐบาลไทยด้วยการก่อกวน สร้างความไม่สงบให้แก่ชนพื้นเมืองที่ยอมสวามิภักดิ์ต่ออำนาจรัฐบาลไทย ซึ่งเราเรียกชนพื้นเมืองกลุ่มนี้ว่า “ข้าไพร่ส่วย” สถานะของเข้าขัดสามารถเปลี่ยนมาเป็นไพร่ส่วยได้ หากชนชั้นปกครองสามารถเกลี้ยกล่อมเข้าขัดให้ยอมอยู่ใต้อาณา

¹⁹⁰ กษ. ร.5 มท (ล)/14 เลขที่ 47 เรื่อง เมืองอัตตะปือ ว่าด้วยให้หักเลขส่วยทองซึ่งสมัคขึ้นเมืองนครจำปาศักดิ์ จ.ศ. 1245 (พ.ศ. 2426).

การปกครองได้ ขณะที่ไพร่ส่วยก็สามารถกลับไปเป็นข้าจัดได้เช่นกัน เมื่อตกอยู่ในสถานะที่ถูกเจ้าอาณานิคมเอารัดเอาเปรียบให้ได้รับความเดือดร้อน

ไพร่ส่วยจำนวนมากต้องยอมเป็นข้าจัดเพื่อรักษาชีวิตและครอบครัวไว้ หรือผู้หญิงชาวพื้นเมืองบางเผ่าที่อ่อนแอต้องแต่งงานกับผู้ชายซึ่งเป็นข้าจัด เพื่อให้ครอบครัวรอดพ้นจากการถูกจับไปซื้อขาย ชนพื้นเมืองยอมเป็นไพร่ส่วย ร่อนทองคำส่งให้ผู้ปกครองเพื่อแลกกับความคุ้มครองให้รอดพ้นจากการถูกจับไปขาย แต่เจ้าอาณานิคมไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะปกป้องชนพื้นเมืองจากการถูกล่าจับไปขาย ดังนั้นชนพื้นเมืองจึงไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องอยู่ใต้อำนาจของเจ้าอาณานิคมต่อไป การเป็นข้าจัดเป็นทางเลือกหนึ่งที่สามารถรักษาความปลอดภัยในชีวิตให้แก่ชนพื้นเมืองได้มากกว่าหลายครั้งที่ข้าจัดก่อแค้นและข่มขู่ไพร่ส่วยไม่ให้ร่อนทองคำส่งให้แก่เจ้าอาณานิคมและรัฐบาลไทย ชนพื้นเมืองกลุ่มไหนที่ยังร่อนทองส่งให้แก่เจ้าอาณานิคมและรัฐบาลไทยอยู่ มักจะถูกข้าจัดข่มขู่ทำร้ายจนถึงแก่ชีวิต¹⁹¹

การเร่งรัดเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองของเจ้าอาณานิคมและขุนนาง สร้างความลำบากให้แก่ชนพื้นเมืองอย่างมาก ส่งผลให้ชนพื้นเมืองมีปฏิริยาขัดขวางการเดินทางเข้าไปเก็บส่วยของเจ้าอาณานิคมด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ทำร้ายขุนนางที่เข้าเมืองและรัฐบาลไทยส่งเข้าไปเก็บส่วยและการวางกับดักต่างๆ เป็นต้น

กระบวนการต่อรองอำนาจระหว่างชนพื้นเมืองกับชนชั้นปกครอง

การต่อรองอำนาจเป็นเงื่อนไขกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเจ้าอาณานิคมและชนพื้นเมืองต่างมีความพยายามสร้างเงื่อนไขที่เหนือกว่าให้แก่ตนเอง ภายใต้อำนาจความสัมพันธ์ของอำนาจจะมีความขัดแย้งแฝงอยู่ด้วยเสมอ และความขัดแย้งนี้จะกลายเป็นเงื่อนไขที่ผลักดันให้เกิดความพยายามในการสร้างเงื่อนไขเพื่อการต่อรองอำนาจ ด้วยการรวมตัวกันของชนพื้นเมืองในรูปแบบต่างๆ

การต่อรองอำนาจระหว่างชนพื้นเมืองกับเจ้าอาณานิคม เป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบหนึ่งที่ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อตอบโต้การเก็บ

¹⁹¹ กษ. ร.5 มท (ล)2 เลขที่ 83 เรื่อง เมืองอัตปือตั้งท้าวสุริยเปนที่อุปหาต จ.ศ. 1230 (พ.ศ. 2411).

ส่วยของเจ้าอาญาสี่และรัฐบาลไทย เป็นการสร้างเงื่อนไขกดดันให้ผ่อนผันหรือยับยั้งการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากชนพื้นเมืองให้ลดน้อยลง

เงื่อนไขที่ชนพื้นเมืองนำมาใช้ต่อรองกับเจ้าอาญาสี่และรัฐบาลไทย ส่วนใหญ่เป็นเงื่อนไขด้านแรงงาน เนื่องจากชนพื้นเมืองเป็นกลุ่มที่มีบทบาทด้านแรงงานอย่างมากในสังคมเมืองอัตตะปือ เช่น แรงงานการผลิตอาหาร แรงงานเก็บส่วย แรงงานด้านการค้าขาย แรงงานก่อสร้างงานสาธารณะ และเป็นแรงงานรับใช้ส่วนตัวของเจ้าอาญาสี่และขุนนาง หากเจ้าอาญาสี่ไม่สามารถปกครองและควบคุมชนพื้นเมืองได้ เมืองอัตตะปือจะขาดแคลนแรงงาน ดินแดนลาวตอนใต้ประชากรส่วนใหญ่ของแต่ละเมือง มีชนพื้นเมืองอาศัยอยู่เกินครึ่ง ชนพื้นเมืองจึงมีจำนวนมากกว่าชาวลาวหลายเท่า เมืองอัตตะปือมีชาวลาวอยู่ปะปนกับชนพื้นเมืองเพียงเล็กน้อยเท่านั้น การอพยพ การหลบหนีออกจากเมืองของชนพื้นเมือง ส่งผลให้เจ้าอาญาสี่สูญเสียผลประโยชน์อย่างมาก โดยเฉพาะการขาดแคลนแรงงานเก็บส่วย

4.3.2 เป้าหมายและอุดมการณ์ของการก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ

การก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพุทธศตวรรษที่ 25 มีเป้าหมายและอุดมการณ์อยู่ 3 ประการคือ เป้าหมายทางสังคม เป้าหมายทางการเมืองและเป้าหมายทางเศรษฐกิจ

เป้าหมายทางสังคม

การก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ชนพื้นเมืองมีเป้าหมายทางด้านสังคมมากกว่าด้านอื่นๆ เพื่อต้องการพ้นจากความทุกข์ยากและความเดือดร้อน ซึ่งมีความแตกต่างจากเป้าหมายในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 25 ที่ชนพื้นเมืองมีเป้าหมายเพื่อบรรลุผลทางการเมืองร่วมกับทางสังคมด้วย

ชนพื้นเมืองถูกเจ้าอาญาสี่เอารัดเอาเปรียบต่อเนื่องมานานและทวีความรุนแรงมากขึ้น ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และสั่งสมเรื่อยมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่งผลให้สภาพความเป็นอยู่ของชนพื้นเมืองอยู่ในสภาวะลำบากมากยิ่งขึ้น ซึ่งเกิดจากการ

แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวและการใช้กำลังบีบบังคับเก็บส่วยทองคำจากชนพื้นเมืองของเจ้าอาญา
 สี่ และปัญหาการไถ่ค่าชนพื้นเมืองของข้าชัคกลุ่มต่างๆ ซึ่งเจ้าอาญาสี่และรัฐบาลไทยไทยไม่
 สามารถแก้ไขปัญหาค่าได้ ดังนั้นเพื่อให้มีสภาพการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น และอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข
 มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องไม่ถูกเจ้าอาญาสี่ใช้กำลังบีบบังคับเพื่อ
 เก็บส่วยทองคำมากเกินไป ชนพื้นเมืองจึงก่อการเคลื่อนไหวขึ้นในรูปแบบต่างๆ ทั้งรูปแบบของ
 กระบวนการขจัดและกระบวนการต่อรองอำนาจกับชนชั้นปกครอง แต่ปฏิกิริยาทางสังคมนี้ ฝ่าย
 ปกครองไม่ได้ใช้กำลังปราบปรามอย่างรุนแรง เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงเล็งเห็นว่า การใช้กำลังไม่สามารถปราบปรามชนพื้นเมืองได้อย่างเด็ดขาด แต่กลับสร้างความ
 ขัดแย้งระหว่างเจ้าอาญาสี่กับชนพื้นเมืองให้มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม และชนพื้นเมืองไม่ได้ใช้อาวุธ เป็น
 การเคลื่อนไหวกลุ่มเล็กๆ เกิดกระจายตามหมู่บ้านของชนพื้นเมืองเป็นระยะๆ รวมตัวกันง่ายๆ ไม่มี
 การตั้งสมคำลัคนและเสบียงอาหาร เมื่อมีการปราบปราม ก็จะสลายตัวได้ง่าย แม้ว่าจะมีปฏิกิริยา
 ได้ตอบโต้แต่ก็ไม่รุนแรง อีกทั้งเป็นการต่อสู้เพื่อให้รอดพ้นจากภาระและความทุกข์เท่านั้น ไม่ได้มี
 เป้าหมายทางการเมืองอันจะส่งผลร้ายแรงต่อบ้านเมือง

อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวเพื่อเป้าหมายทางสังคมมักสร้างความหวาดระแวงและความ
 ไม่ไว้วางใจชนพื้นเมืองให้แก่เจ้าอาญาสี่และรัฐบาลไทยไม่น้อย โดยเฉพาะในพุทธศตวรรษที่ 25
 ชนพื้นเมืองทุกกลุ่มไม่ว่าจะเป็นไพร่ส่วยหรือข้าชัค ชนชั้นปกครองจำเป็นต้องระมัดระวังและ
 ปกครองให้อยู่ในบ้านเมืองอย่างมีระเบียบเรียบร้อย เนื่องจากความไม่สงบภายในดินแดนลาวตอน
 ใต้ อันเกิดจากการแย่งชิงดินแดนระหว่างราชอาณาจักรไทย อาณาจักรเวียตนามและอาณานิคม
 ฝรั่งเศส

เป้าหมายทางการเมือง

การเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองเพื่อเป้าหมายทางการเมือง เด่นชัดสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีถึง
 สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เป้าหมายทางการเมืองเริ่มไม่มีความสำคัญต่อชนพื้นเมืองมากนัก เนื่องจากชนพื้นเมืองพยายามแย่ง
 ชิงอำนาจทางการเมืองคืนมาหลายครั้งในพุทธศตวรรษที่ 24 แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ผู้นำสำคัญๆ
 ถูกกวาดล้างไปเป็นจำนวนมาก ชนพื้นเมืองจึงไม่มีผู้นำที่เข้มแข็งเพียงพอที่จะนำชนพื้นเมืองลุก

ขึ้นมาต่อสู้ แย่งชิงบ้านเมืองคืนจากรัฐบาลไทย แต่ยังมีกลุ่มชนพื้นเมืองจำนวนหนึ่งที่ไม่ยอมอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าอาณัติและรัฐบาลไทย เนื่องจากถูกฝ่ายปกครองทำให้ได้รับความเดือดร้อนจนไม่สามารถทนอยู่ในระบบการปกครองได้ ส่งผลให้ชนพื้นเมืองหลบหนีออกไปอยู่ในพื้นที่ห่างไกลและทุรกันดารซึ่งอำนาจการปกครองไม่สามารถตามเข้าไปถึงได้ ซึ่งเป็นอุปนิสัยของชนพื้นเมืองที่ไม่ชอบอยู่ใต้การปกครองของเผ่าพันธุ์อื่น โดยมีเป้าหมายโจมตีชนชั้นปกครองและชนพื้นเมืองที่ยอมอยู่ใต้การปกครองของเจ้าอาณัติและรัฐบาลไทย

เป้าหมายทางเศรษฐกิจ

เจ้าอาณัติและรัฐบาลไทยได้รับผลประโยชน์จากของป่านานาชนิดและแร่ธาตุที่ชนพื้นเมืองหาเก็บมาส่งเป็นส่วย ซึ่งสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจให้แก่เจ้าอาณัติและรัฐบาลไทยอย่างยิ่ง การที่ชนชั้นปกครองแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวจนชนพื้นเมืองได้รับความเดือดร้อน ส่งผลให้ชนพื้นเมืองหลบหนีหรืออพยพย้ายไปอยู่เมืองอื่นที่มีอัตราส่วยน้อยกว่า หรือเจ้าอาณัติผ่อนปรนต่อชนพื้นเมืองมากกว่า เพื่อให้พ้นจากภาระการเก็บส่วยและการเอารัดเอาเปรียบต่างๆ เมื่อเจ้าอาณัติต้องสูญเสียแรงงานของชนพื้นเมืองไป จึงส่งผลกระทบต่อกิจกรรมต่างๆภายในเมืองที่จำเป็นต้องใช้แรงงาน และสำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ การขาดแคลนแรงงานเก็บส่วยจะส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของเจ้าอาณัติและรัฐบาลไทย ดังนั้นการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองหลายครั้ง จึงเป็นการมุ่งทำลายผลประโยชน์และสร้างผลกระทบทางเศรษฐกิจของฝ่ายปกครอง เพื่อกดดันให้เจ้าอาณัติและรัฐบาลไทยประนีประนอมต่อชนพื้นเมืองมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามการต่อสู้ของชนพื้นเมืองแต่ละครั้งล้วนส่งผลต่อสังคม เศรษฐกิจและการเมืองไปพร้อมๆกัน ขึ้นอยู่กับว่าเป้าหมายใดจะบรรลุและได้รับผลกระทบมากกว่ากัน

4.3.3 กระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ สมัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พุทธศตวรรษที่ 25 ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือเริ่มก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมตั้งแต่พ.ศ. 2412-พ.ศ. 2434 ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของชนพื้นเมืองเผ่าต่างๆ กระจายตัวเป็นกลุ่มขนาดเล็ก คอยขัดขึ้นต่อต้านเจ้าอาญาสี่และรัฐบาลไทย คอยก่อความวุ่นวายในรูปแบบต่างๆ ให้เกิดขึ้นในสังคมเมืองอัตตะปือ

กระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองที่เกิดขึ้นในเมืองอัตตะปือ ในพุทธศตวรรษที่ 25 ได้แก่ การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง พ.ศ. 2412 การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองบ้านแทะ พ.ศ. 2421 และการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง พ.ศ. 2434 ซึ่งการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ เป็นการเคลื่อนไหวขนาดเล็ก มีเป้าหมายทางสังคมมากกว่าการเมือง ไม่ก่อให้เกิดสงครามอย่างการเคลื่อนไหวในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 การศึกษาที่ผ่านมาไม่มีการนำปรากฏการณ์เหล่านี้มาอธิบายหรือกล่าวถึง ทั้งที่กระบวนการขนาดเล็กเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการปฏิบัติต่อชนพื้นเมืองของผู้ปกครองและสภาวะการดำรงชีวิตของชนพื้นเมืองอย่างชัดเจน และมีความน่าสนใจอยู่มากในการศึกษาสังคมของชนพื้นเมือง

การเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองทางตอนเหนือของเมืองอัตตะปือ พ.ศ. 2412

การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในพ.ศ. 2412 เป็นปฏิกิริยาตอบโต้การแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวและเร่งรัดส่วยของเจ้าอาญาสี่ในเมืองอัตตะปือ

ก่อนเกิดการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองในพ.ศ. 2412 ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือร้อนท้องคำได้น้อยมาก ภาษีและของป่าชนิดอื่นๆก็ขาดแคลน แต่เจ้าเมืองและขุนนางพยายามเข้าไปเร่งรัด บังคับเก็บส่วยที่ค้างและส่วยประจำปีจากชนพื้นเมืองตามหมู่บ้านต่างๆ แต่ชนพื้นเมืองไม่มีทองคำ ภาษีและของป่าอื่นๆส่งให้แก่เจ้าอาญาสี่ ซึ่งปรากฏหลักฐานพ.ศ. 2411 ว่า ชนพื้นเมืองต้องนำชนพื้นเมืองด้วยกัน มาส่งเป็นส่วยแทนทองคำ ภาษี การนำสมาชิกในเผ่ามาตีค่าแทนส่วยส่งผลให้สมาชิกของชนพื้นเมืองแต่ละกลุ่มค่อยๆ ลดจำนวนลงเรื่อยๆ ดังนั้นชนพื้นเมืองจึงจำเป็นต้องออกล่าชนพื้นเมืองเผ่าอื่นๆ เพื่อรักษาจำนวนสมาชิกในกลุ่มของตนเอาไว้ สังคมเมืองอัต

ตะปือจึงเกิดปรากฏการณ์ชนพื้นเมืองไล่ล่าและเบียดเบียนกันเอง ส่งผลให้ชนพื้นเมืองทางตอนเหนือและตอนใต้ของเมืองอัตตะปือเกิดความขัดแย้งกัน กลุ่มที่ได้รับความเดือดร้อนจึงรวมตัวกันเคลื่อนไหวเพื่อตอบโต้การเร่งรัดเก็บส่วย และการปกครองของเจ้าอาญาสีในพ.ศ. 2412¹⁹²

ลักษณะการเคลื่อนไหว

ชนพื้นเมืองนำกระบวนการเข้าขาคมาเป็นรูปแบบการเคลื่อนไหวทางสังคม การเร่งรัดส่วย และการปกครองของเจ้าอาญาสีและรัฐบาลไทย ทำให้ชนพื้นเมืองตอนใต้เมืองอัตตะปือขึ้นมาล่าชนพื้นเมืองตอนเหนือของเมืองอัตตะปือ เพื่อส่งให้แก่เจ้าอาญาสีแทนส่วยทองคำและงาช้าง นายข้าทางตอนเหนือและชนพื้นเมืองจึงรวมตัวกันเคลื่อนไหวตอบโต้ด้วยการสกัดจับและฆ่าชนพื้นเมืองที่ร้อนทองคำอยู่ทางตอนใต้ของเมือง ชนพื้นเมืองจึงไม่กล้าออกจากที่อยู่อาศัยมาร้อนทองคำตามแม่น้ำ และอีกจำนวนไม่น้อยที่ต้องดูแลรักษาหมู่บ้าน ซึ่งสร้างความเดือดร้อนและหวาดกลัวจนไม่สามารถร้อนทองคำได้ตามปกติ¹⁹³ ชนพื้นเมืองต้องทำกับดักเพื่อป้องกันภัยจากเข้าขาคด้วยการนำหลาว หนามและกับดักต่างๆ มาวางไว้บริเวณทางเข้าหมู่บ้าน รวมถึงการสร้างบ้านบนต้นไม้สูง สังคมของชนพื้นเมืองในช่วงนี้ไม่มีความสงบ อ่อนแอและได้รับความเดือดร้อนไปทั่วทั้งเมือง เมื่อสังคมไม่ปลอดภัย ชนพื้นเมืองจึงไม่ออกมาทำมาหากินตามปกติ ส่วนเจ้าอาญาสีก็ไม่สามารถเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองได้ ส่วยเมืองอัตตะปือค้างส่งเป็นจำนวนมากติดต่อกันหลายปีทั้งทองคำและงาช้าง

การแก้ไขปัญหาของรัฐบาลไทย

เจ้าอาญาสีไม่สามารถแก้ปัญหาเข้าขาคได้ เนื่องจากเมืองอัตตะปือยังขาดแคลนขุนนางและกำลังคนที่จะมาช่วยควบคุมชนพื้นเมือง รัฐบาลไทยจึงแต่งตั้งตำแหน่งการปกครองที่ว่างอยู่เพื่อที่จะสามารถช่วยเจ้าเมืองควบคุมชนพื้นเมืองได้¹⁹⁴ แต่ไม่ได้ส่งกำลังเข้ามาปราบปราม เนื่องจาก

¹⁹² กช. ร.5 มท (ล)/2 เลขที่ 81 เรื่อง เมืองอัตตะปือว่าด้วยส่งทองคำ งาช้าง และพระราชทานสิ่งของประจำปีไปแจกพวกข้า จ.ศ. 1230 (พ.ศ. 2411).

¹⁹³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹⁴ กช. ร.5 มท (ล)/2 เลขที่ 84 เรื่อง เมืองอัตตะปือ ตั้งท้าวสุวรรณเปนที่ราชบุตร ท้าวทวยเปนที่ท้าวขิดยวงษา ท้าวเสนเปนที่ท้าวสุริย ท้าวสุวรรณเปนที่ท้าวศรีหราชผู้ช่วย จ.ศ. 1230 –1231 (พ.ศ. 2411-2412).

ที่ผ่านมการใช้ความรุนแรงปราบปรามชนพื้นเมืองส่งผลเสียมากกว่าก่อให้เกิดประโยชน์ หากนำกำลังเข้าปราบปราม ชนพื้นเมืองก็จะลุกขึ้นมาตอบโต้อีก และที่สำคัญคือการเคลื่อนไหวครั้งนี้เกิดขึ้นจากพฤติกรรมของเจ้าอาญาสี่เอง รัฐบาลไทยทำได้เพียงออกนโยบายกำชับให้เจ้าอาญาสี่หาวิธีเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองโดยไม่ทำให้ชนพื้นเมืองได้รับความเดือดร้อนเท่านั้น มิเช่นนั้นนอกจากบ้านเมืองจะสับสนวุ่นวายแล้ว ยังไม่สามารถเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองได้อีกด้วย ซึ่งจะเสียผลประโยชน์ทั้งเจ้าอาญาสี่และรัฐบาลไทย¹⁹⁵

เจ้าอาญาสี่เมืองอัตตะปือต้องส่งขุนนางเข้าไปเฝ้าเจ้าเพื่อไม่ให้ชนพื้นเมืองตอนเหนือและตอนใต้ของเมืองอัตตะปือวิวาทกันเอง และส่งคนออกไปเกลี้ยกล่อมให้ชนพื้นเมืองที่หลบหนีไปเป็นข้าจัดให้ออกจากป่าเพื่อกลับมาร่อนทองคำอยู่ในเมืองอัตตะปือเช่นเดิม แต่ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก ส่งผลให้เมืองอัตตะปือสูญเสียแรงงานไปเป็นจำนวนมาก

การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในพ.ศ. 2412 นับว่าเป็นกระบวนการขำจัดที่สร้างความไม่สงบให้แก่สังคมของชนพื้นเมืองและสังคมโดยรวมของเมืองอัตตะปืออย่างมาก รัฐบาลไทยมีความพยายามไม่ใช้วิธีรุนแรงกับชนพื้นเมือง แต่พยายามควบคุมการปกครองบ้านเมืองของเจ้าอาญาสี่และขุนนางในเมืองอัตตะปือแทน เพื่อให้ปฏิบัติต่อชนพื้นเมืองอย่างเหมาะสม แม้ว่าการเคลื่อนไหวของข้าจัดจะคลี่คลายลงไปบ้าง แต่เจ้าอาญาสี่เมืองอัตตะปือยังคงเผชิญกับกระบวนการขำจัดอย่างต่อเนื่อง¹⁹⁶ เนื่องจากเจ้าอาญาสี่และขุนนางยังคงมีพฤติกรรมแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวจากชนพื้นเมือง จนทำให้ชนพื้นเมืองได้รับความเดือดร้อนอยู่เสมอ

การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองบ้านแทะ พ.ศ. 2421

การเคลื่อนไหวทางสังคมในพ.ศ. 2421 ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือเริ่มนำการต่อรองอำนาจกับเจ้าอาญาสี่มาใช้ร่วมกับกระบวนการขำจัด เพื่อตอบโต้การเร่งรัดส่วยอย่างหนักของเจ้าอาญาสี่และรัฐบาลไทย

¹⁹⁵ กษ. ร.5 มท (ล)/2 เลขที่ 81 เรื่อง เมืองอัตตะปือว่าด้วยส่งทองคำ งาช้าง และพระราชทานสิ่งของประจำปีไปแจกพวกข้า จ.ศ. 1230-1231 (พ.ศ. 2411-2412).

¹⁹⁶ กษ. ร.5 มท (ล)/6 เลขที่ 99 เรื่อง เมืองอัตตะปือตั้งท้าวสุริยวงษ์เปนท้าวอัครา ท้าววรราชเปนที่ท้าวศรีสุลาศ ท้าวไชยสารเปนท้าวสุวรรณราช จ.ศ. 1234 (พ.ศ. 2415).

รูปแบบของการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองบ้านแทะ พ.ศ. 2421

การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ พ.ศ. 2421 เป็นการเคลื่อนไหวแบบกระบวนการเข้าขัดและมีการต่อรองอำนาจระหว่างชนพื้นเมืองกับเจ้าอาญาสี่เมืองอัตตะปือร่วมด้วย เพื่อได้ตอบการเก็บส่วยเกินกำลังแรงงานของชนพื้นเมืองของเจ้าอาญาสี่ โดยชนพื้นเมืองนำเงื่อนไขความต้องการแรงงานในการเก็บส่วยและผลประโยชน์จากส่วยทองคำมาเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับเจ้าอาญาสี่ หากเจ้าอาญาสี่เร่งรัดเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองมากเกินไป ชนพื้นเมืองจะย้ายไปทำส่วยให้กับเมืองอื่น ส่งผลให้เมืองอัตตะปือเกิดภาวะขาดแคลนแรงงานในการเก็บส่วย¹⁹⁷

ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือมักย้ายไปทำส่วยทองคำขึ้นกับนครจำปาสัก เมืองโขง เมืองสาละวันและเมืองเชียงแตง ซึ่งเมืองต่างๆเหล่านี้ รัฐบาลไทยได้กำหนดให้ส่งส่วยทองคำด้วยจำนวนหนึ่ง แต่อัตตะปือน้อยกว่าเมืองอัตตะปือมาก เจ้าเมืองในหัวเมืองลาวตอนใต้ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าแรงงานจากชนพื้นเมือง ยังคงเป็นที่ต้องการอย่างมากไม่ว่าจะเป็นการร่อนทองคำหรือเก็บของป่า การย้ายสังกัดของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือไปเป็นไพร่ส่วยเมืองอื่น จึงไม่ได้รับการปฏิเสธจากเจ้าเมืองและกรมการเมืองต่างๆทางตอนใต้ แม้ว่าอาจนำมาสู่ความขัดแย้งกับเจ้าอาญาสี่เมืองอัตตะปือภายหลัง

ตั้งแต่เข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา เจ้าอาญาสี่เมืองอัตตะปือเร่งรัดส่วยจากชนพื้นเมืองอย่างต่อเนื่อง เพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาลไทย ที่ให้เจ้าอาญาสี่เร่งรัดเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองให้ครบ แต่ชนพื้นเมืองไม่สามารถร่อนทองคำได้อย่างเพียงพอ เนื่องจากสภาวะบ้านเมืองที่วุ่นวายซึ่งเกิดจากเข้าขัดคอยก่อกวนชนพื้นเมืองระหว่างร่อนทองคำและปัญหาสังคมต่างๆที่สะสมมายาวนาน¹⁹⁸ เช่น เมื่อพ.ศ. 2416¹⁹⁹ เมืองอัตตะปือค้างส่วยทองคำฝูย จำนวน 25 ชั่ง 13 ตำลึง 2 บาท

¹⁹⁷ กจช. ร.5 มท (ล)/14 เลขที่ 47 เรื่อง เมืองอัตตะปือ ว่าด้วยให้รับหักเลขส่วยทองคำซึ่งสมัครขึ้นเมืองนครจำปาสัก จ.ศ. 1240 (พ.ศ. 2421).

¹⁹⁸ กจช. ร.5 มท (ล)/12 เลขที่ 163 เรื่อง เมืองอัตตะปือ ตอบส่งทองคำส่วย เงินแทนทองคำส่วย จ.ศ. 1239 (พ.ศ. 2420).

¹⁹⁹ กจช. ร.5 มท (ล)/7 เลขที่ 81 เรื่องเมืองอุบลราชธานีว่าด้วยชำระเงินส่วยแก่หัวพัน จ.ศ.1254 (พ.ศ. 2416).

3 สลึง 3 ไพ²⁰⁰ พ.ศ. 2420²⁰¹ เจ้าอาญาสี่เร่งรัดส่วยทองส่งให้รัฐบาลไทย 17 ชั่ง 18 ตำลึง 2 บาท 1 สลึง 6 ไพ²⁰²

เจ้าอาญาสี่ไม่สามารถรวบรวมส่วยประจำปีให้ครบตามอัตราที่รัฐบาลไทยกำหนด ส่วยเก้ายังค้างอยู่เป็นจำนวนมาก ชนพื้นเมืองจึงถูกเจ้าอาญาสี่ใช้วิธีบีบบังคับเพื่อให้ได้ทองคำและของป่า หากไม่สามารถเก็บของป่าและร่อนทองคำได้ครบตามอัตราที่กำหนด ก็ต้องส่งเงินทดแทนส่วยชนิดต่างๆ²⁰³ การเร่งรัดส่วยชนพื้นเมืองของเจ้าอาญาสี่ส่งผลให้ชนพื้นเมืองบ้านแทะ ซึ่งเมื่อก่อนเคยร่อนทองคำจำนวน 3 ตำลึง²⁰⁴ ขึ้นต่อนครจำปาสัก เมื่อมาขึ้นกับเมืองอัตตะปือ ชนพื้นเมืองบ้านแทะต้องร่อนทองคำมากถึง 6 ตำลึง²⁰⁵ ชนพื้นเมืองได้รับความเดือดร้อนและไม่พอใจที่เจ้าอาญาสี่ส่งขุนนางเข้ามาข่มเหง บังคับ เร่งรัดส่วยจากชนพื้นเมือง จึงมีปฏิกิริยาตอบโต้ขึ้นเมื่อพ.ศ. 2421 ด้วยการย้ายไปทำส่วยทองคำขึ้นกับนครจำปาสักเหมือนเดิมและก่อกระบวนการขำขันขนาดเล็ก เพื่อขัดขวางการเดินทางเข้าไปเร่งรัดส่วยจากชนพื้นเมืองของเจ้าอาญาสี่²⁰⁶

การเคลื่อนไหวลักษณะนี้ เป็นการเคลื่อนไหวแบบต่อรองผลประโยชน์ระหว่างชนพื้นเมืองกับเจ้าอาญาสี่โดยอาศัยนโยบายที่รัฐบาลไทยวางไว้เรื่องการควบคุมคน คือ การโยกย้ายสังกัดของไพร่กระทำได้อย่างอิสระ²⁰⁷ ดังนั้นปฏิกิริยาตอบโต้ลักษณะนี้ ชนพื้นเมืองได้เปรียบมาก ถูกเอารัดเอาเปรียบเมื่อใด ก็สามารถย้ายเมืองต่อรองกับฝ่ายปกครองได้ตลอดเวลา ซึ่งเจ้าอาญาสี่ไม่สามารถทำการปราบปรามหรือเอาผิดกับชนพื้นเมืองได้เลย กลับต้องพยายามประนีประนอมเพื่อรักษาแรงงานของชนพื้นเมืองเอาไว้ แต่แรงกดดันที่เจ้าอาญาสี่ได้รับมาจากรัฐบาลไทยที่เร่งรัดส่วยอย่างต่อเนื่อง

²⁰⁰ คิดเป็นทองคำหนัก 30 กิโลกรัม 823 กรัม

²⁰¹ กจข. ร.5 มท (ล)/12 เลขที่ 163 เรื่อง เมืองอัตตะปือ ตอบส่งทองคำส่วย เงินแทนทองคำส่วย จ.ศ. 1239 (พ.ศ. 2420).

²⁰² คิดเป็นทองคำหนัก 21 กิโลกรัม 517 กรัม

²⁰³ กจข. ร.5 มท (ล)/12 เลขที่ 163 เรื่อง เมืองอัตตะปือ ตอบส่งทองคำส่วย เงินแทนทองคำส่วย จ.ศ. 1239 (พ.ศ. 2420).

²⁰⁴ คิดเป็นทองคำหนัก 180 กรัม

²⁰⁵ คิดเป็นทองคำหนัก 360 กรัม

²⁰⁶ กจข. ร.5 มท (ล)/14 เลขที่ 46 เรื่อง เมืองนครจำปาสักว่าด้วยให้สืบจับย้ายสิ่งพระพะภูณารักษ์ส่งเข้ามา ณ กรุงเทพมหานคร ซึ่งสมักทำส่วยทอง ตอบส่งเงินแทนทองคำส่วย จ.ศ. 1240 (พ.ศ.2421).

²⁰⁷ กจข. ร.5 มท (ล)/14 เลขที่ 47 เรื่อง เมืองอัตตะปือ ว่าด้วยให้รับหักเลขส่วยทองซึ่งสมักขึ้นเมืองนครจำปาสัก จ.ศ. 1240 (พ.ศ. 2421).

และพฤติกรรมเรียกเก็บส่วนเกิน การยกยอกส่วยไว้เองของเจ้าอาญาสี่ก็ยังเป็นปัญหา ส่งผลให้เจ้าอาญาสี่ยังคงต้องเร่งรัดส่วยจากชนพื้นเมืองอยู่ต่อไป

ผลการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองบ้านแทะ

การเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองบ้านแทะ นอกจากจะส่งผลกระทบต่อจำนวนแรงงานในเมืองอัตตะปือและจำนวนทองคำแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาคดีความฟ้องร้องด้วย เนื่องจากการหักโอนบัญชีเลขไพร่ที่เจ้าเมืองไม่ยอมหักโอนให้เรียบร้อย นำมาสู่ความขัดแย้งระหว่างเมืองและปัญหาการบริหารราชการแผ่นดินของเจ้าเมืองตามมา²⁰⁸

เมืองใดก็ตามที่ชนพื้นเมืองย้ายโอนไปอยู่ใหม่ มักจะไม่ยอมหักโอนเลขไป ทำให้ตามเก็บส่วยไม่ได้ เมืองอัตตะปือมีแต่ตัวเลขไพร่ แต่ชนพื้นเมืองไปร่อนทองคำขึ้นกับนครจำปาสักแล้ว อัตราส่วยยังเท่าเดิม แต่จำนวนแรงงานของเมืองอัตตะปือลดลง ซึ่งแท้จริงแล้วรัฐบาลไทยต้องเพิ่มส่วยทองคำกับนครจำปาสักและหักลบส่วยออกจากเมืองอัตตะปือตามจำนวนชนพื้นเมืองที่ขอย้ายสังกัด

กรณีดังกล่าวนี้จึงสร้างความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองอัตตะปือกับเจ้านครจำปาสัก จนมีการร้องเรียนไปยังรัฐบาลไทยและกลายเป็นคดีฟ้องร้องกันไปมา รัฐบาลไทยต้องเรียกเจ้าเมืองไปสอบสวนหลายครั้ง การเจรจาตัดสินข้อร้องเรียนต้องใช้เวลาอันยาวนานกว่าจะจบคดีความได้ เนื่องจากหัวเมืองลาวอยู่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ มาก การสอบสวนจึงเป็นไปอย่างล่าช้า เจ้าเมืองต้องใช้เวลาอันในการเดินทาง เพื่อไปให้ปากคำในแต่ละครั้ง อีกทั้งคดีความอันเกิดจากการโอนย้ายสังกัดของชนพื้นเมืองในหัวเมืองลาวตอนใต้ มีจำนวนมากจนรัฐบาลไทยไม่สามารถจัดการให้เรียบร้อยได้ในเวลาอันรวดเร็ว²⁰⁹ เมื่อปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นมากมายในเมืองอัตตะปือ เจ้าอาญาสี่และรัฐบาลไทยต่างไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพและที่สำคัญคือ เจ้าอาญาสี่และรัฐบาลไทยไม่

²⁰⁸ กจข. ร.5 มท (ล)/14 เลขที่ 47 เรื่อง เมืองอัตตะปือ ว่าด้วยให้รับหักเลขส่วยทองซึ่งสมัครขึ้นเมืองนครจำปาสัก จ.ศ. 1240 (พ.ศ. 2421).

²⁰⁹ กจข. ร.5 รล – สด/1 ปีที่ 19 เรื่อง เมืองเชียงแตง เมืองอัตตะปือ เมืองยาลวัน เมืองคำทองใหญ่ เมืองนครจำปาสัก ฯลฯ ประกาศให้เจ้าเมืองกรมการท่าบาศชีท้าวเพีย ตัวเลขซึ่งสมัครอยู่เมืองนิโปอยู่เมืองโน้น ให้หักโอนบัญชีตามใจไพร่ สมักแลท่า แผนทีเขต แขวงบ้านเมือง จ.ศ. 1246 (พ.ศ. 2427).

สามารถควบคุมชนพื้นเมืองให้อยู่ในอำนาจได้อย่างเด็ดขาด ไม่ว่าจะใช้ความรุนแรงหรือการ
ประนีประนอมกับชนพื้นเมืองก็ตาม

การแก้ไขปัญหาของรัฐบาลไทย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงข้อบกพร่องเกี่ยวกับการบริหาร
บ้านเมืองของเจ้าอาญาสี่และขุนนางต่างๆ เรื่องการปฏิบัติต่อชนพื้นเมืองของผู้ปกครองในการเก็บ
ส่วย รวมทั้งนโยบายต่างๆของรัฐบาลไทยเองที่สร้างเดือดร้อนให้แก่ชนพื้นเมือง จึงเห็นสมควรที่จะ
ปรับเปลี่ยนนโยบายบางประการ เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในเมืองอัตตะปือและบ้านเมืองต่างๆใน
ลาวตอนใต้ หากรัฐบาลไทยปล่อยให้เกิดความวุ่นวายและขัดแย้งกับชนพื้นเมืองอยู่ อาจเป็นอันตราย
ต่อความมั่นคงทางการเมืองของรัฐบาลไทยได้

ประการแรก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพยายามจัดระเบียบเลขไพร่ที่
โอนย้ายสังกัด เลขเขยสู่ให้เป็นระเบียบมากขึ้น เพื่อแก้ไขชนวนความขัดแย้งระหว่างนครจำปาสัก
กับเมืองอัตตะปือที่เกิดขึ้นบ่อยครั้ง โดยให้เมืองอัตตะปือโอนเลขไพร่ไปให้แก่นครจำปาสัก และให้
นครจำปาสักรับโอนจำนวนไพร่ให้เรียบร้อย เพื่อจะสามารถเก็บส่วยได้สะดวกและหลีกเลี่ยงส่วยจาก
เมืองอัตตะปือออกไป หลังจากนั้นให้เมืองอัตตะปือและนครจำปาสักทำบัญชีทางว่าว ส่งให้แก่
รัฐบาลไทย โดยให้เมืองอัตตะปือเก็บไว้หนึ่งฉบับ ส่งไปให้นครจำปาสักหนึ่งฉบับ พร้อมทั้งทำ
แผนที่เขตแขวงครอบคลุมบ้านของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือให้ชัดเจน สำหรับนครจำปาสักก็
เช่นเดียวกัน ที่ต้องทำบัญชีทางว่าวส่งให้เมืองอัตตะปือหนึ่งฉบับ เก็บไว้เองหนึ่งฉบับ พร้อมทำแผนที่
เขตแขวงบ้านเมืองของตนเองให้ชัดเจนและส่งให้แก่รัฐบาลไทยหนึ่งฉบับ²¹⁰

ประการที่สอง การตราพระราชบัญญัติการสักเลขที่เคยทำกันมาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่
24 ไม่มีประสิทธิภาพพอจะควบคุมชนพื้นเมืองได้ เนื่องจากชนพื้นเมืองไม่ยอมมาสักเลข การตั้ง
กองสักเลขจึงไม่เกิดประโยชน์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิก
การสักเลข และให้เจ้าอาญาสี่ทำบัญชีสำมะโนครัวแทน แต่ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือขัดขืนไม่

²¹⁰ กจข. ร.5 มท (ล)/14 เลขที่ 46 เรื่อง เมืองนครจำปาสักว่าด้วยให้สืบจับย้ายสิ่งพระมหากษัตริย์ส่งเข้ามา ณ กรุงเทพฯ

หักเลขเมืองอัตตะปือ ซึ่งสมัคทำส่วยทอง คอบส่งเงินแทนทองคำส่วย จ.ศ. 1240 (พ.ศ. 2421).

ยอมให้ทำบัญชี²¹¹ ประกอบกับบ้านเมืองขณะนั้นเปลี่ยนแปลงไปมาก วิธีการควบคุมคนที่เคยใช้สืบเนื่องกันมาในอดีตจึงไม่เหมาะสมกับสถานการณ์บ้านเมืองในปัจจุบันที่กำลังเผชิญกับการขยายอำนาจของอาณานิคมฝรั่งเศส

จะเห็นได้ว่า กระบวนการการเคลื่อนไหวกว้างขวางของชนพื้นเมืองเกิดขึ้นจากพฤติกรรมการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวและการเอารัดเอาเปรียบชนพื้นเมืองของฝ่ายปกครองทั้งสิ้น หากผู้ปกครองปฏิบัติต่อชนพื้นเมืองอย่างเหมาะสม ไม่ทำให้ได้รับความเดือดร้อน ชนพื้นเมืองก็จะไม่หลบหนี หรือย้ายสังกัดไปขึ้นกับเมืองอื่นไปมาให้สับสนวุ่นวาย ปกครองบ้านเมืองด้วยความสุจริต ผู้ปกครองก็จะสามารถเก็บส่วยได้ ปัญหาการหักโงนเล่ห์ส่วย การเก็บส่วยหรือแม้แต่ความขัดแย้งระหว่างเมืองก็จะลดน้อยลงตามไปด้วยและสาเหตุสำคัญที่สุดคือ การเร่งรัดและเก็บส่วยเกินกำลังแรงงานของชนพื้นเมือง

การเคลื่อนไหวกว้างขวางของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ พ.ศ. 2434

กระบวนการการเคลื่อนไหวกว้างขวางของชนพื้นเมืองในพ.ศ. 2434 เป็นกระบวนการการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองหลายกลุ่มที่ก่อการเคลื่อนไหวขึ้นพร้อมๆกัน เพื่อตอบโต้และต่อรองอำนาจกับเจ้าอาญาสี่เมืองอัตตะปือและรัฐบาลไทย ท่ามกลางแรงกดดันจากสถานการณ์ความไม่สงบตามแนวชายแดนเมืองอัตตะปือจากความพยายามของอาณานิคมฝรั่งเศสที่จะเข้าครอบครองหัวเมืองลาวทางตอนใต้

สาเหตุของการเคลื่อนไหวกว้างขวางของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ พ.ศ. 2434

การเคลื่อนไหวของชนพื้นเมือง พ.ศ. 2434 เป็นการเคลื่อนไหวสืบเนื่องของกระบวนการเข้าขัดที่เจ้าอาญาสี่และรัฐบาลไทยไม่สามารถยับยั้งการเคลื่อนไหวให้สงบลงได้ จนเข้าสู่ช่วงเวลาของการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสเพื่อยึดครองดินแดนลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและพยายามแทรกแซงชนพื้นเมืองบริเวณรอยต่อระหว่างอาณาจักรเวียงจันทน์กับหัวเมืองลาวตอนใต้ เพื่อเป็นฐานเสถียรและ

²¹¹ กจข. ร.5 รล – สด/1 ปีที่ 19 เรื่อง เมืองเชียงแตง เมืองอัตตะปือ เมืองฆาลวัน เมืองคำทองใหญ่ เมืองนครจำปาศักดิ์ ฯลฯ ประกาศให้เจ้าเมืองกรมการท่าบาศชีทั่วเขต ตัวเลขซึ่งสมักอยู่เมืองนี้ไปอยู่เมืองโน้น ให้หักโงนบาญชีตามใจไพร่ สมักแลทำแผนที่เขต แขวงบ้านเมือง จ.ศ. 1246 (พ.ศ. 2427).

เป็นกองกำลังช่วยฝรั่งเศสยึดหัวเมืองลาวต่อไป การเข้ามาของฝรั่งเศสเป็นการเพิ่มแรงกดดันและก่อให้เกิดความไม่สงบในสังคมเมืองอัครเตปือ ส่งผลให้ชนพื้นเมืองอยู่ท่ามกลางแรงกดดันทั้งจากภายในเมืองอัครเตปือซึ่งเกิดจากการกดขี่ของเจ้าอาณัติ การเคลื่อนไหวของข้าศึกและแรงกดดันจากภายนอกซึ่งเกิดจากการข่มขู่ชนพื้นเมืองของฝรั่งเศส

ปัจจัยภายในเมืองอัครเตปือ

ปัจจัยภายในเมืองอัครเตปือที่ส่งผลให้ชนพื้นเมืองก่อการเคลื่อนไหวทางสังคม คือ

1. เจ้าอาณัติเร่งรัด เก็บส่วยจากชนพื้นเมืองหนักเกินไป เพื่อตอบสนองนโยบายเก็บส่วยของรัฐบาลไทยและเพื่อรักษาผลประโยชน์ส่วนตัวของเจ้าอาณัติ จนไม่คำนึงถึงกำลังแรงงานและความป็นอยู่ของชนพื้นเมือง

สภาพสังคมเมืองอัครเตปือมีความสับสนวุ่นวายต่อเนื่องมานาน ปัญหาสังคมที่ผ่านมา แม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพยายามแก้ไข ด้วยการห้ามไม่ให้เจ้าอาณัติทำให้ชนพื้นเมืองได้รับความเดือดร้อน แต่ข้อจำกัดเรื่องของพื้นที่ ความห่างไกลของระยะทางระหว่างเมืองอัครเตปือกับส่วนกลาง จำนวนขุนนาง กลไกของรัฐจารีตที่ไม่เข้มแข็ง ส่งผลให้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในเมืองอัครเตปือไม่สามารถแก้ไขได้ และนโยบายเร่งรัดส่วยของรัฐบาลไทยก็ทำให้เจ้าอาณัติต้องเร่งรัดส่วยจากชนพื้นเมืองต่ออีกทอดหนึ่ง เพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาลไทยและเจ้าอาณัติที่ทุจริต แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวอยู่เนืองๆ

ขุนนางในเมืองอัครเตปือ มักบีบบังคับให้ชนพื้นเมืองได้รับความเดือดร้อน เพื่อต้องการส่วยทองคำไปบรรณาการให้แก่รัฐบาลไทย เพื่อเป็นความดีความชอบและหวังผลทางการเมือง ตำแหน่งบรรดาศักดิ์โดยไม่คำนึงถึงความลำบากของไพร่และไม่คำนึงถึงแม้แต่สาเหตุที่ทำให้ชนพื้นเมืองไม่สามารถร่อนทองคำได้อย่างเพียงพอ ปัญหาเหล่านี้จึงไม่เคยได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้อง

ดังเช่นในพ.ศ. 2434 เจ้าอาณัติเมืองอัครเตปือต้องการทองคำจำนวนมากเพื่อนำไปเป็นของขวัญพิเศษ ทูลเกล้าฯ ถวายสมโภชในพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยาม

มกุฎราชกุมาร ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว²¹² จนส่งผลกระทบต่อชนพื้นเมืองใน
เมืองอัตตะปือ²¹³

2. รัฐบาลไทยไม่ได้ปรับอัตราค่าเช่าให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพเมืองอัตตะปือและ
จำนวนแรงงานของชนพื้นเมืองที่ต้องเก็บค่าเช่าของค่าที่ค้างอยู่จำนวนมากและค่าเช่าประจำปี

ปัจจัยจากการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศส

ฝรั่งเศสเริ่มแสดงท่าทีที่ต้องการยึดครองดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงไว้ทั้งหมดเมื่อพ.ศ. 2432 ด้วยการขอเข้ามาสำรวจแผนที่ในดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงซึ่งครอบคลุมถึงเมืองอัตตะปือและนำกำลังจำนวนหนึ่ง ประกอบด้วยนายไพร่ชาวฝรั่งเศส 50 คน ทหารเขมร 100 นาย พร้อมอาวุธประจำตัว ช้าง 50 เชือก และเกวียน 100 เล่ม สำหรับบรรทุกเสบียงอาหารเข้าประชิดชายแดนเมืองเมืองเชียงแตง แสนปางและเมืองอัตตะปือ เพื่อเกลี้ยกล่อมชนพื้นเมืองให้ยอมเป็นฐานเสบียงอาหารและเป็นกองกำลังให้แก่ฝรั่งเศส เพื่อยึดครองหัวเมืองลาว แต่ฝรั่งเศสต้องประสบกับความล้มเหลวในการเกลี้ยกล่อมชนพื้นเมืองครั้งนี้ เนื่องจากชนพื้นเมืองต้องการอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลไทยมากกว่าฝรั่งเศส

ดังนั้นฝรั่งเศสจึงใช้วิธีข่มขู่ชนพื้นเมือง อ้างว่าจะยกกำลังเข้ามาปราบปรามหากชนพื้นเมืองไม่ยอมขึ้นต่อฝรั่งเศส ซึ่งเป็นวิธีบีบบังคับให้ชนพื้นเมืองให้ยอมสวามิภักดิ์ต่ออาณานิคมฝรั่งเศสแทนรัฐบาลไทย สร้างความหวาดกลัวให้แก่ชนพื้นเมืองอย่างยิ่ง²¹⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิตกกังวลต่อสถานการณ์ดังกล่าวอย่างมาก จึงจัดกองกำลังเพื่อรักษาความปลอดภัยถึงกำลังตามแนวชายแดนเมืองเชียงแตง เมืองแสนปางและเมืองอัตตะปืออย่างเข้มงวด ส่งขุนนางเข้าไประวังไม่ให้ฝรั่งเศสเข้ามาเกลี้ยกล่อมชนพื้นเมืองโดยเฉพาะหมู่บ้านที่มีอาณาเขตจรดกับเขต

²¹² กจข. ร.5 รล – สด/18 ปีที่ 107 เลขที่ 253 เรื่อง พระพิศณุเทพข้าหลวงเมืองจำปาศักดิ์ ตอบบอกที่ ๒๑ ๒๒ ร.ศ. ๑๐๕ ว่าห้วยอุปราชเมืองอัตตะปือทำบาชัยสามะ โนครัวพวกข้าฯ ยอมให้จัดแต่ตำบลบ้านไว้ตามเคย กับพวกครองสมักเมืองนครจำปาศักดิ์ ๘ ตำบล ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานปลัดแดงผ้าลายสิ่งของขึ้นไปให้อุปราชเมืองอัตตะปือ แจกพวกข้าฯ ส่วยตามธรรมเนียม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434).

²¹³ เรื่องเดียวกัน.

²¹⁴ กจข. ร.5 ม. 2.12 ก/4 กล้อง 2 ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2435).

อิทธิพลของข้าชัต²¹⁵ ดังนั้นในช่วงพ.ศ. 2434 ชนพื้นเมืองเผชิญกับแรงกดดันรอบด้านทั้งภายในเมืองอัตตะปือและอาณานิคมฝรั่งเศสที่พยายามแทรกแซงเข้าสู่สังคมของชนพื้นเมืองอยู่ตลอดเวลา

ลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ พ.ศ. 2434

การเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือมี 2 ลักษณะคือ การเคลื่อนไหวแบบกระบวนการข้าชัต และการเคลื่อนไหวด้วยการต่อรองอำนาจระหว่างชนพื้นเมืองกับเจ้าอาณานิคมและรัฐบาลไทย

กระบวนการข้าชัต เกิดขึ้นจากการส่งขุนนางเข้าไปเร่งรัดส่วยจากชนพื้นเมือง แต่ชนพื้นเมืองร้อนท้องคำไม่ได้เนื่องจากข้าชัตยกกำลังเข้ามาจับชนพื้นเมือง และถูกฆ่าตายไปเป็นจำนวนมาก ซึ่งเจ้าอาณานิคมและขุนนางเมืองอัตตะปือไม่สามารถให้ความคุ้มครองชนพื้นเมืองให้รอดพ้นจากการรุกรานของข้าชัตได้ และไม่สามารถแก้ไขปัญหาค้าชัตได้เลยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24 แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงแก้ปัญหานี้เมื่อพ.ศ. 2427 แล้วก็ตาม แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ชนพื้นเมืองต้องหาวิธีเอาตัวรอดด้วยการอพยพหนีออกจากเมือง แล้วกลับไปเป็นข้าชัตหลายหมู่บ้าน ชนพื้นเมืองที่เหลืออยู่ในเมืองจำนวนไม่น้อย ต่างไม่พอใจการปกครองของเจ้าอาณานิคม พวกกันกระด้างกระเดื่องไม่ยอมขึ้นต่อเมืองอัตตะปือและไม่ยอมให้ขุนนางทำบัญชีสำมะโนครัว ยอมให้จัดไปเฉพาะชื่อหมู่บ้านเท่านั้น²¹⁶

การต่อรองอำนาจระหว่างชนพื้นเมืองกับเจ้าอาณานิคมและรัฐบาลไทย เกิดขึ้นจากชนพื้นเมืองที่ยังตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองอัตตะปือ ขอย้ายไปทำส่วยทองคำขึ้นกับนครจำปาสัก ส่งผลให้เกิดปัญหาการเก็บส่วย เนื่องจากเมื่อถึงฤดูเก็บส่วย เจ้านครจำปาสักได้ส่งขุนนางเข้ามาเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตแดนเมืองอัตตะปือ ส่วนเจ้าเมืองอัตตะปืออ้างว่า ชนพื้นเมืองตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตเมืองอัตตะปือ นครจำปาสักไม่ควรส่งขุนนางเข้ามาเรียกเก็บส่วย จึงเกิดการฟ้องร้องกันขึ้น

²¹⁵ กษ. ร.5 รล – สด/18 ปีกที่ 32 เลขที่ 32 เรื่อง ถึงพระพิศมูเทพข้าหลวงตอบบอกที่ 28 ปี 109 ให้แต่งท้าวเพี้ย นายล้าม ข้าคุมไพร่ไปตั้งรักษาปลายด่านพระราชอาณาเขตตรวจตราะวังรักษาพวกข้าอย่าให้พวกฝรั่งเศสคุมกำลังเป็นกองทับล่วงเลยเข้ามาในพระราชอาณาเขตได้เป็นอันขาด ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434).

²¹⁶ กษ. ร.5 รล – สด/18 ปีกที่ 107 เลขที่ 253 เรื่อง พระพิศมูเทพข้าหลวงเมืองจำปาสักดี ตอบบอกที่ 21 22 ร.ศ. 109 ว่า หัวอุปราชเมืองอัตตะปือทำนาซียสำมะโนครัวพวกข้าฯ ยอมให้จัดแต่ตำบลบ้านไว้ตามเคย กับพวกครองสมักเมืองนครจำปาสักดี 7 ตำบล ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานปลื้มแดงคำล้ายสิ่งของขึ้นไปให้อุราชเมืองอัตตะปือ แจกพวกข้าส่วยตามธรรมเนียม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434).

ระหว่างนครจำปาสักกับเมืองอัตตะปือ แม้ว่ารัฐบาลไทยจะเข้ามาใกล้เคียง โดยให้เมืองอัตตะปือเป็นผู้เก็บส่วยหากชนพื้นเมืองยังคงตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตเมืองอัตตะปือ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากชนพื้นเมืองยังคงไม่ยอมส่งส่วยให้แก่เจ้าอาญาสี่เมืองอัตตะปือเหมือนเดิม²¹⁷

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเมืองอัตตะปือกับนครจำปาสักด้วยการปรับปรุงเขตแดนที่มีชนพื้นเมืองอยู่ เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายเกลี้ยกล่อมชนพื้นเมืองให้เข้ามาอยู่ในพระราชอาณาเขต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานกำหนดเขตแดนเมืองอัตตะปือดังต่อไปนี้ ทิศตะวันออกถึงหนองฟ้าหนองยศ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือถึงบ้านหิน ถึงฝั่งน้ำเซกองต่อแดนเมืองสาละวัน ทิศตะวันออกเฉียงใต้จรดแดนเมืองแสนปางที่ปากน้ำสะไทย ทิศตะวันตกต่อแดนเมืองนครจำปาสักที่ตำบลคำเออ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือจรดแดนเมืองสาละวัน เมืองคำทองที่ตำบลทุ่งหลวง ทิศตะวันตกเฉียงใต้จรดแดนแสนปางที่ตำบลแก่งสักเอ็ก²¹⁸

การปรับปรุงเขตแดนเป็นความพยายามของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะแก้ไขความขัดแย้งระหว่างเมืองอัตตะปือกับนครจำปาสักในเรื่องปัญหาการแย่งชิงชนพื้นเมือง เพื่อจะสามารถควบคุมชนพื้นเมืองได้อย่างถูกต้อง และต้องการให้ชนพื้นเมืองอยู่ในเขตอิทธิพลของรัฐบาลไทยต่อไป แต่ไม่ประสบความสำเร็จเท่าใดนัก เนื่องจากเมืองอัตตะปือการคมนาคมไม่สะดวก ห่างไกล อีกทั้งชนพื้นเมืองมีจำนวนมากหลายร้อยกลุ่ม แต่ละกลุ่มก็อยู่ห่างไกล จึงส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายต่างๆ ได้ยากลำบาก

ผลจากการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง

กระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในช่วงพ.ศ. 2434 ส่งผลให้ข้าชดใน เมืองอัตตะปือเพิ่มจำนวนขึ้น กระทบต่อความมั่นคงทางการเมืองของรัฐบาลไทยและทำให้สังคมของชนพื้นเมืองระส่ำระสาย

²¹⁷ กจข. ร.5 รล – สด/18 ปีที่ 107 ลงที่ 253 เรื่อง พระพิศนุเทพข้าหลวงเมืองจำปาสักดีตอบบอกที่ 21 22 ร.ศ. 109 ว่า ห้วยอุปราดเมืองอัตตะปือทำบาซียสามะ โนครัวพวกข้าฯ ยอมให้จัดแต่ตำบลบ้านไว้ตามเคย กับพวกครองสมักเมืองนครจำปาสักดี 7 ตำบล ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานปลัดแดงผ้าลายสิ่งของขึ้นไปให้อูราดเมืองอัตตะปือ แจกพวกข้าส่วยตามธรรมเนียม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434).

²¹⁸ กจข. ร.5 ม.62/35 เรื่อง พันพิศนุราชข้าหลวงเมืองอัตตะปือถึงพระพิศนุเทพ 14 เมษายน ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434).

การเพิ่มขึ้นของข้าชดในเมืองอตะปือ

พุทธศตวรรษที่ 25 ชนพื้นเมืองเผชิญกับการรุกรานจากข้าชดอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่ง พ.ศ. 2434 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ปรากฏหลักฐานว่า ชนพื้นเมืองในเมืองอตะปือยอมกลับไปเป็นข้าชดจำนวนมาก ซึ่งเจ้าอาญาที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาข้าชดรบกวนชนพื้นเมืองได้ แต่กลับเป็นผู้กดดันให้ข้าชดก่อการเคลื่อนไหว และกดดันให้ชนพื้นเมืองหลบหนีไปเป็นข้าชด ส่งผลให้ข้าชดในเมืองอตะปือเพิ่มจำนวนขึ้น ดังนั้นชนพื้นเมืองกลุ่มต่างๆ จึงมีปฏิกิริยาต่อต้านอำนาจผู้ปกครองที่ไม่มีศักยภาพในการปกป้องคุ้มครองราษฎรและไม่ต้องการอยู่ใต้การปกครองของเจ้าเมืองอตะปือ ซึ่งสำหรับชนพื้นเมืองแล้ว การเป็นข้าชดกลายเป็นทางออกที่ดีที่สุดพอๆกับการหลบหนีเข้าป่า ซึ่งชนพื้นเมืองจะสามารถรอดพ้นจากการรุกรานของข้าชดและปลดแอกจากตนเองภาระส่วยได้

สังคมของชนพื้นเมืองระล่ำระสาย

ในอดีตชนพื้นเมืองดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพาอาศัยกัน เก็บของป่าและล่าสัตว์ ผลิตสิ่งของแลกเปลี่ยนกันระหว่างชนเผ่า เมื่อสังคมไม่มีสงบสุข ชนพื้นเมืองไล่ล่ากันเอง ต่างเผ่าต่างต้องการเอาตัวรอด สังคมของชนพื้นเมืองจึงอ่อนแอลงเรื่อยๆ แตกกระจายกระเจา โยกย้ายถิ่นฐานอยู่ตลอดเวลาเพื่อต่อรองอำนาจกับเจ้าอาญา เมื่อชนพื้นเมืองหลบหนีเข้าป่าและอพยพโยกย้ายออกไปจากเมืองอตะปือมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้เมืองอตะปือเกิดสภาวะขาดแคลนแรงงาน โดยเฉพาะแรงงานในการร่อนทองคำ ซึ่งเจ้าอาญาและรัฐบาลไทยได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากการขาดแคลนแรงงานในการผลิตส่วย ต้องสูญเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจไปอย่างมาก²¹⁹ เนื่องจากไม่สามารถเก็บส่วยทองคำและส่วยชนิดต่างๆจากชนพื้นเมืองได้ ซึ่งทองคำและของป่านานาชนิด เป็นส่วยที่ต้องส่งให้แก่รัฐบาลไทย เป็นทั้งสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนกับสินค้าชนิดอื่นๆ และเป็นสินค้าที่ผู้ปกครองมักนำไปเป็นสินค้ายาให้แก่วางต่างชาติที่เดินทางเข้ามาค้าขาย

²¹⁹ กษ. ร.5 รล – สด/18 ปีที่ 107 เลขที่ 253 เรื่อง พระพิศนุเทพข้าหลวงเมืองจำปาศักดิ์ ตอบบอกที่ 21 22 ร.ศ. 109 ว่า หัวยอูปราดเมืองอตะปือทำนาขายสำมะโนครัวพวกข้าชด ยอมให้จัดแต่ตำบลบ้านไว้ตามเคย กับพวกครองสมักเมืองนครจำปาศักดิ์ 7 ตำบล ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานปลัดแดงค้าขายสิ่งของขึ้นไปให้อูปราดเมืองอตะปือ แจกพวกข้าชดตามธรรมเนียม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434).

กระทบต่อความมั่นคงทางการเมืองของรัฐบาล

การอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของชนพื้นเมืองและการย้ายสังกัดของชนพื้นเมืองส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างนครจำปาสักกับเมืองอัตตะปืออย่างยิ่ง ซึ่งเกิดความขัดแย้งเรื่องการแย่งชิงไพร่ส่วยกันอยู่เนืองๆ จนเกิดเป็นคดีความฟ้องร้องกันหลายครั้ง ความขัดแย้งภายในเมืองอัตตะปือและหัวเมืองต่างๆ ในลาวตอนใต้ เป็นการเปิดโอกาสให้อาณานิคมฝรั่งเศสแทรกแซงชนพื้นเมืองตามแนวชายแดนนครจำปาสักและเมืองอัตตะปือ²²⁰ ซึ่งสร้างความสั่นคลอนต่อความมั่นคงทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในหัวเมืองลาวตอนใต้อย่างยิ่ง

การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัฐบาลไทยพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองจำนวนมากในเมืองอัตตะปือ²²¹ ดังนี้

1. ให้ฝ่ายปกครองเก็บส่วยตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติมาไปก่อนและพยายามหาวิธีผ่อนปรนกับชนพื้นเมือง เพื่อให้ชนพื้นเมืองอาศัยอยู่ในเมืองอัตตะปือต่อไป อย่าให้ได้รับความเดือดร้อนหลบหนีออกจากพระราชอาณาเขต
2. หากชนพื้นเมืองไม่ยอมให้ทำสำมะโนครัว ให้จดทะเบียนชื่อตำบลบ้านของชนพื้นเมืองไว้แล้วค่อยหาวิธีสำรวจจำนวนชนพื้นเมืองภายหลัง
3. ห้ามผู้ปกครองกระทำการใดๆ ให้ชนพื้นเมืองได้รับความหวาดกลัว
4. หากชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือต้องการทำส่วยทองคำขึ้นกับนครจำปาสัก 7 ตำบลนั้นก็ต้องปล่อยให้ขึ้นกับนครจำปาสักไปก่อน หากฝ่ายปกครองไม่ยอมผ่อนปรนให้ชนพื้นเมืองโยกย้าย

²²⁰ กช. ร.5 รล – สด/18 ปีที่ 107 เลขที่ 253 เรื่อง พระพิศมเทพข้าหลวงเมืองจำปาสักดี ตอบบอกที่ 21 22 ร.ศ. 109 ว่า หัวอุปราตเมืองอัตตะปือทำมาชียสำมะโนครัวพวกข้าฯ ยอมให้จดแต่ตำบลบ้านไว้ตามเคย กับพวกครองสมักเมืองนครจำปาสักดี 7 ตำบล ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานปลัดแดงผ้าลายสิ่งของขึ้นไปให้อุราตเมืองอัตตะปือ แจกพวกข้าส่วยตามธรรมเนียม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434).

²²¹ เรื่องเดียวกัน.

สังกัด เกรงว่าชนพื้นเมืองจะขัดขึ้นต่อการบริหารราชการต่างๆ หากบ้านเมืองสงบเรียบร้อยจากภัยคุกคามจากฝรั่งเศสแล้วค่อยปรับปรุงแก้ไขในภายหลัง²²²

5. หากฝรั่งเศสตั้งกองเกลี้ยกล่อมชนพื้นเมือง ให้เจ้าอาญาสี่และขุนนางเกลี้ยกล่อมชนพื้นเมืองให้กลับมาอยู่ในเมืองอัตตะปือให้ได้ เพื่อป้องกันฝรั่งเศสแทรกแซงชนพื้นเมือง อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อความมั่นคงของอำนาจรัฐบาลได้

จะเห็นได้ว่า ที่ผ่านมารัฐบาลไทยมีอำนาจกำหนดนโยบายและแต่งตั้งผู้ปกครองในเมืองอัตตะปือ แต่ไม่สามารถเข้าไปวางกลไกการปกครองและควบคุมชนพื้นเมืองได้อย่างเด็ดขาด อำนาจของรัฐบาลไทยในเมืองอัตตะปือนั้นแท้จริงแล้วไม่มีความเข้มแข็งมากนัก จึงเปิดโอกาสให้เจ้าอาญาสี่และขุนนางทั้งฝ่ายอัตตะปือและฝ่ายไทย แสวงหาผลประโยชน์จากชนพื้นเมืองต่อกันไปเป็นทอดๆ จนชนพื้นเมืองได้รับความเดือดร้อน ซึ่งรัฐบาลไทยไม่สามารถเข้าไปแก้ไขได้ รัฐบาลไทยยังต้องพึ่งพาขุนนางเหล่านี้ในการปกครอง แม้ว่ารัฐบาลไทยจะพยายามกำชับฝ่ายปกครองไม่ให้เอารัดเอาเปรียบชนพื้นเมือง แต่ก็ยังเป็นเพียงการห้ามปราม กำชับเชิงนโยบายเท่านั้น

ดังนั้นหากรัฐบาลไทยยังไม่ปรับเปลี่ยนนโยบายการเก็บส่วยในเมืองอัตตะปือให้เหมาะสม ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวจากชนพื้นเมืองของเจ้าอาญาสี่และการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองได้

อีกทั้งตั้งแต่พ.ศ. 2432 เป็นต้นมา อาณานิคมฝรั่งเศสแสดงท่าทีอย่างชัดเจนในการขยายอำนาจ เพื่อครอบครองดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงไว้ทั้งหมด ด้วยการสำรวจทำแผนที่และนำกองกำลังประชิดชายแดนรอยต่อระหว่างอาณาจักรเวียงจันทน์กับหัวเมืองลาวตองได้ ส่งผลให้เมืองอัตตะปือขณะนั้น เป็นพื้นที่ที่อาณานิคมฝรั่งเศสพยายามแทรกแซงและชนพื้นเมืองกลายเป็นกำลังคนที่ทั้งสองฝ่ายต้องการแย่งชิง แรงกดดันจากฝรั่งเศสทำให้รัฐบาลไทยปรับเปลี่ยนนโยบายที่มีต่อเมืองอัตตะปือจากการเก็บส่วยไปสู่ นโยบายความมั่นคงทางการเมืองมากกว่าเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างที่ผ่านมามาตามแรงกดดันจากสถานการณ์การขยายอำนาจของฝรั่งเศส ไม่ใช้การ

²²² กษ. ร.5 รล – สด/18 ปีที่ 107 เลขที่ 253 เรื่อง พระพิศมเทพข้าหลวงเมืองจำปาศักดิ์ ตอบบอกที่ 21 22 ร.ศ. 109 ว่า

หัวยุดปราดเมืองอัตตะปือทำบาซียสามะ โนครัวพวกข้าฯ ขอมให้จัดแต่ตำบลบ้านไว้ตามเคย กับพวกครองสมักเมืองนครจำปาศักดิ์ 7 ตำบล ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานปศุสัตว์แดงเผ่าเลี้ยงส่งของขึ้นไปให้บูรณเมืองอัตตะปือ แจกพวกข้าฯ ส่วยตามธรรมเนียม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434).

ปรับเปลี่ยนจากการก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองและไม่ได้ปรับเปลี่ยน
เพื่อแก้ไขปัญหาสังคมภายในเมืองอัตตะปือ

สังคมเมืองอัตตะปือในช่วงเปลี่ยนผ่านอำนาจรัฐบาลไทยมาสู่อำนาจอาณานิคมฝรั่งเศสจึง
เป็นสังคมที่แตกสลาย ไม่เป็นระเบียบ สับสนวุ่นวาย โจรผู้ร้ายชุกชุม จนกระทั่งรัฐบาลไทยเสียเมือง
อัตตะปือให้แก่อาณานิคมฝรั่งเศส ตามสนธิสัญญาปีพ.ศ. 2436

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

สรุปบทที่ 4

ในพุทธศตวรรษที่ 25 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรับปรุงนโยบายด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในหัวเมืองลาวตอนใต้ใหม่ คือ นโยบายควบคุมกำลังคน นโยบายเร่งรัดส่วย การปฏิรูปการปกครองในหัวเมืองลาวของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและการตราพระราชบัญญัติห้ามไม่ให้ชนชั้นปกครองทั้งฝ่ายลาวและไทยปราบปรามหรือจับชนพื้นเมืองมาซื้อขาย ปีพ.ศ. 2427 โดยเฉพาะนโยบายการเก็บส่วยและเร่งรัดส่วยจากชนพื้นเมืองนับว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ส่งผลให้ชนพื้นเมืองก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 25 ความเดือดร้อนและภาระต่างๆของชนพื้นเมืองถูกสังสมมาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และเป็นนโยบายที่เปิดโอกาสให้เจ้าอาญาสี่และขุนนางเอารัดเอาเปรียบชนพื้นเมือง ทหาริตแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว จนสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชนพื้นเมืองอย่างยิ่ง

นโยบายของรัฐบาลไทยที่มีต่อดินแดนลาวตอนใต้ในพุทธศตวรรษที่ 25 ส่วนใหญ่เป็นนโยบายเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของรัฐบาลไทย แม้จะมีความพยายามแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในเมืองอัตตะปือบ้าง แต่ข้อจำกัดทางพื้นที่ ความห่างไกลของเมืองอัตตะปือ จำนวนขุนนางและกลไกของรัฐจารีต ส่งผลให้การแก้ไขปัญหาไม่ประสบความสำเร็จ ประกอบกับการขยายอิทธิพลของอาณานิคมฝรั่งเศสเข้าสู่ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและนำกำลังประชิดชายแดนใกล้ถิ่นฐานของชนพื้นเมือง เนื่องจากอาณานิคมฝรั่งเศสมีเจตนาครอบครองหัวเมืองลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงไว้ทั้งหมด โดยอาศัยชนพื้นเมืองเป็นฐานเสบียงและกองกำลัง ส่งผลให้ชนพื้นเมืองตามหัวเมืองต่างๆทางตอนใต้ถูกกดดันจากนโยบายของรัฐบาลไทยและการรุกคืบของฝรั่งเศส จึงกลายเป็นปัจจัยก่อให้เกิดปัญหาสังคม นำมาสู่การเกิดกระบวนการการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองอย่างต่อเนื่อง

การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในพุทธศตวรรษที่ 25 มีรูปแบบการเคลื่อนไหว 2 ลักษณะ คือ กระบวนการเข้าขัดและกระบวนการต่อรองอำนาจระหว่างชนพื้นเมืองกับชนชั้นปกครอง กลุ่มผู้เข้าร่วมกระบวนการเป็นไพร่ส่วยและเข้าขัดในเมืองอัตตะปือ เพื่อตอบโต้การเก็บส่วนเกินกำลังแรงงานของชนพื้นเมืองของเจ้าอาญาสี่และรัฐบาลไทย

กระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของเจ้าอาญาสี่และรัฐบาลไทย เนื่องจากฝ่ายปกครองเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองได้จำนวนน้อยมาก สังคมโดยรวมของเมืองอัตตะปือไม่มีความสงบ เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าอาญาสี่เมืองอัตตะปือกับเจ้า

อาณานิคมต่างๆ จากกรณีแย่งชิงชนพื้นเมือง แม้ว่ารัฐบาลไทยจะพยายามแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในเมืองอัสสัม แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก ส่วนสาเหตุสำคัญคือ การเร่งรัดส่งจากชนพื้นเมือง รัฐบาลไทยไม่มีนโยบายผ่อนปรนช่วยเหลือแก่ชนพื้นเมือง เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนให้เบาบางลง จึงไม่สามารถยับยั้งการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองได้ จนกระทั่งรัฐบาลไทยเสียเมืองอัสสัมให้แก่อาณานิคมฝรั่งเศสตามสนธิสัญญา พ.ศ. 2436

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved